Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2024 Bc. Denisa Korotvičková

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Principiální prvky v literatuře pro děti v 50. letech 20. století

Diplomová práce

Autorka práce: Bc. Denisa Korotvičková

Studijní program: N0114A300051 Učitelství pro 2. stupeň základních škol

Studijní obor: Český jazyk a literatura – Dějepis

Vedoucí práce: Mgr. Petra Bubeníčková, Ph.D.

Oponent práce: Mgr. Jiří Jelínek, Ph.D.

Hradec Králové 2024

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Zadání diplomové práce

Autor:	**Bc. Denisa Korotvičková**
Studium:	P22P0881
Studijní program:	N0114A300051 Učitelství pro 2. stupeň základních škol
Studijní obor:	Český jazyk a literatura, Dějepis
Název diplomové práce:	**Principiální prvky v literatuře pro děti v 50. letech 20. století**
Název diplomové práce AJ:	Fundamental elements in children's literature in the 1950s

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se zaměřuje na literaturu pro děti vznikající v 50. letech 20. století. Klade důraz na ovlivnění dětské literatury vládnoucím politickým režimem a prostřednictvím interpretace vybraných textů poukazuje na jeho obraz a prvky ve vybraných dobových textech.

CHALOUPKA, Otakar, NEZKUSIL, Vladimír. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I. Praha: Albatros, 1973. ISBN 13-741-73.

FIDELIUS, Petr. Řeč komunistické moci: nové, rozšířené vydání. Druhé, rozšířené vydání. Praha: Triáda, 2016. Paprsek (Triáda). ISBN 978-80-7474-176-0.

HOLEJŠOVSKÁ-GENČIOVÁ, Miroslava. Literatura pro děti a mládež (ve srovnávacím žánrovém pohledu). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).

KNAPÍK, Jiří. Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-727-7212-0.

LEHÁR, Jan. Česká literatura od počátků k dnešku. 2., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie. ISBN 978-80-7106-963-8.

MACURA, Vladimír, SCHMARC, Karel ed., ŠÁMAL, Petr. Šťastný věk: a jiné studie o socialistické kultuře. V tomto uspořádání vyd. 1. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1669-0.

SEKERA, Jaroslav. K problému tendenčnosti v socialistické literatuře. Česká literatura. Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, 1984, 4(32), 289-308.

Zadávající pracoviště:	Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Petra Bubeníčková, Ph.D.
Oponent:	Mgr. Jiří Jelínek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 23.2.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou závěrečnou práci Principiální prvky v literatuře pro děti v 50. letech 20. století vypracovala pod vedením vedoucího závěrečné práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Anotace

KOROTVIČKOVÁ, Denisa. Principiální prvky v literatuře pro děti v 50. letech 20. století. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 53 s. Diplomová závěrečná práce.

Tato diplomová práce je zaměřena na literaturu pro děti a mládež z období 50. let 20. století s důrazem na politické ovlivnění a jeho reflexi v textech té doby. Studium principiálních prvků v literatuře pro děti a mládež v 50. letech, které je podrobně rozebráno v teoretické části, poskytne důležitý historický kontext a vhled do doby, která formovala literární tvorbu pro mládež a zároveň odrážela sociální a politické změny. Porozumění těmto prvkům může přispět k lepšímu pochopení současných literárních trendů a přístupů k mladým čtenářům.

Praktická část práce zahrnuje kvantitativní výzkum prováděný na 2. stupni základní školy, který se zaměřuje na schopnost žáků porozumět starším textům. Cílem je charakterizovat principiální prvky literatury pro děti z 50. let a zjistit, jak tyto texty působí na současnou mládež.

Závěr diplomové práce formuluje poznatky plynoucí z výzkumné části a rekapituluje jednak principiální prvky literatury pro děti a mládež v 50. letech 20. století a jednak výsledky výzkumu. Obsahuje závěry získané výzkumem a doporučení na další práci s literaturou z těchto let.

Klíčová slova: děti, literatura pro děti, dětská literatura, 50. léta 20. století, literatura, pohádky, schematismus, socialismus, propaganda

Annotation

KOROTVIČKOVÁ, Denisa. Fundamental elements in children's literature in the 1950s. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 53 pp. Diploma Thesis.

This diploma thesis is focused on literature for children and youth from the 1950s with an emphasis on political influence and its reflection in the texts of that time. The study of principle elements in children's and youth literature in the 1950s, which is discussed in detail in the theoretical part, will provide an important historical context and insight into an era that shaped literary work for children and at the same time reflected social and political changes. Understanding these elements can contribute to a better understanding of current literary trends and approaches to young readers.

The practical part of the work includes quantitative research conducted at the 2nd grade of elementary school, which focuses on the ability of students to understand older texts. The goal is to characterize the principle elements of children's literature from the 1950s and to find out how these texts affect today's youth.

The conclusion of the diploma thesis formulates the knowledge derived from the research part and recapitulates both the principle elements of literature for children and youth in the 1950s and the research results. It contains conclusions obtained from the research and recommendations for further work with literature from these years.

Keywords: children, children's literature, children's literature, 1950s, literature, fairy tales, schematism, socialism, propaganda

Poděkování

Děkuji Mgr. Petře Bubeníčkové, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, poskytnutí cenných rad a připomínek, za velkou trpělivost a vstřícnost.

Obsah

1. Úvod 1

2. Charakteristika literatury pro děti a mládež 3

2.1. Charakteristické rysy literatury pro děti a mládež 4

2.2. Funkce literatury pro děti a mládež 5

3. Literatura pro děti a mládež v 19. století 7

4. Literatura pro děti a mládež ve 20. století 9

4.1. Období druhé světové války 13

4.2. Proměna přístupu k literatuře pro děti a mládež 15

5. Situace v literatuře v 50. letech 20. století 18

5.1. Situace v literatuře pro děti a mládež 22

5.2. Výchovný aspekt literatury pro děti a mládež 26

5.3. Pojetí dětství v literatuře 28

6. Žánrové rozdělení literatury pro děti a mládež 31

7. Praktická část 34

7.1. Metodika výzkumu 35

7.1.1. Dotazníkové šetření 36

7.1.2. Charakteristika vybraného textu 38

7.1.3. Respondenti dotazníkového šetření 40

7.2. Vyhodnocování dotazníku a zpracování získaných údajů 41

7.3. Reflexe dotazníkového šetření 54

8. Závěr 55

9. Seznam pramenů a literatury 58

10. Přílohy 64

10.1. Úvod dotazníku 64

10.2. Dotazník 65

1. Úvod

Tato diplomová práce se soustředí na literaturu pro děti a mládež, jež vznikala v 50. letech 20. století. Klade důraz na ovlivnění dětské literatury vládnoucím politickým režimem a prostřednictvím interpretace vybraných textů poukazuje na jeho obraz a prvky ve vybraných dobových textech. Studium principiálních prvků v literatuře pro děti a mládež v 50. letech poskytne důležitý historický kontext a vhled do doby, která formovala literární tvorbu pro mládež a zároveň odrážela sociální a politické změny. Porozumění těmto prvkům může pomoci osvětlit současné literární tendence a přístupy ke čtenářům mladší generace. Tato práce může být inspirativní pro pedagogy, literární kritiky a rodiče, kteří se zajímají o rozvoj čtenářských dovedností u dětí a mládeže.

Diplomová práce se zabývá čtyřmi navzájem se prolínajícími tematickými okruhy. Prvním z nich je literatura pro děti a mládež, její obecná charakteristika a vývoj od konce 19. století přes začátek 20. století až po 50. léta 20. století. Na toto téma dále navazuje druhá část, která se věnuje situaci v literatuře v Československu právě v období 50. let 20. století. V této části bude pozornost zaměřena na propagandu a tendenční prvky, které jsou charakteristické pro toto období, a rovněž na způsoby, jakými byla ovlivňována nejen literatura pro děti a mládež, ale také literatura jako taková. Jedna z kapitol bude rovněž věnována výchovnému aspektu literatury pro děti a mládež a pojetí dětství v těchto dílech.

Ve třetí části bude literatura pro děti a mládež rozdělena dle žánrů, které v tomto období převládaly, se zaměřením na konkrétní příklady děl. Pozornost bude věnována především poezii pro děti a umělé poezii pro děti, jejich rozdílům i stejným rysům, které budou podloženy konkrétními příklady z dobových děl. Rovněž zde budou zmíněny příklady děl ze žánrů pohádka, lidová pohádka a autorská pohádka.

Čtvrtá prakticky zaměřená část diplomové práce obsahuje kvantitativní výzkum, probíhající na 2. stupni základní školy, jehož cílem je zjistit, jak jsou žáci 2. stupně ZŠ v současné době schopni porozumět starším textům.

Dílčím cílem této diplomové práce tedy je charakterizování principiálních prvků, jež se opakují v literatuře pro děti v 50. letech 20. století, a dále zjistit, jakým způsobem tyto literární texty působí na současnou mládež. Prozkoumání tohoto tématu může přinést nové poznatky a perspektivy do oblasti literární výchovy a přispět k obohacení diskuze o

významu literatury pro formování hodnot a identit současných generací. Tato diplomová práce může být klíčem k lepšímu pochopení propojení mezi minulostí a současností v literatuře pro děti a mládež a přinést cenný příspěvek do oblasti literárního vzdělávání.

2. Charakteristika literatury pro děti a mládež

Pojem literatura pro děti a mládež představuje mnoho literárních děl zaměřených na mladé čtenáře. Literární tvorba zaměřená na děti a mládež má v české literatuře nezastupitelné místo a za posledních pár desetiletí prošla velkým vývojem, který bude podrobněji rozebrán v následujících kapitolách.

Umělecké literární dílo určené dětem se dá charakterizovat jako model reality vytvořený z jazykových a významových prvků, které mají dítěti postupně zprostředkovat objevování různých úrovní skutečnosti. Dítě může zprvu vnímat pouze elementární prvky a v prvotních fázích si prostřednictvím předčítání a později prostřednictvím vlastního čtení osvojuje jazyk jako prostředek komunikace. Jak se dítě a jeho myšlení vyvíjí, postupně opouští synkretické myšlení, kdy pokládá za živé vše, co se hýbe.[1]

Literaturu pro děti a mládež je možné si dále rozdělit na literaturu intencionální, jež je napsána záměrně pro dětského čtenáře a je specifická zejména v tom, že v ní autor uplatňuje tzv. dětský aspekt, a literaturu neintencionální, která byla původně napsána pro dospělé čtenáře, avšak postupem času našla své využití a oblibu především u dětských čtenářů.[2] V případě literatury intencionální se jedná o taková díla, která si osvojily samy děti (díla Hanse Christiana Andersena nebo Karla Čapka), zatímco v druhém případě ty literární texty, které byly původně určeny dospělým, ale později byly upraveny pro dětské čtenáře - zkrácené, zjednodušené nebo změněné podle žánru.

Stejně jako v literatuře faktu pro dospělé čtenáře platí i pro dětskou literaturu stejné tvůrčí umělecké principy a stejné základní funkce literatury. V literatuře pro děti a mládež se vedle základních estetických, kognitivních a výchovných funkcí uplatňují i další důležité funkce neestetické, a to funkce magická (výskyt fantastických tvorů a magických předmětů), fyziologická (zaměření na kultivaci jazyka a edukace), etická (ovlivňující mravní city) a sociální (ovlivňující sociální chování). Složením všech těchto prvků v ucelenou kompozici získává literární dílo určené dětskému publiku svou charakteristickou podobu a stává se z něj mnohostranný nástroj pro rozvoj osobnosti dítěte.[3]

---

[1] Chaloupka-Nezkusil, 1976.
[2] Gebhartová, 2011.
[3] Toman, 1992.

Věkové rozložení čtenářů literatury pro děti a mládež se obvykle označuje 3-16 let. Tříleté dítě zpravidla ještě neumí samo číst, avšak forma čtené pohádky mu také rozvíjí fantazii a zároveň pomáhá ukotvovat představy o vnějším světě.[4] S tímto vývojem dětské mentality nastupují další funkce literatury pro děti, které budou podrobněji popsány v kapitole 2.2.

2.1. Charakteristické rysy literatury pro děti a mládež

Literatura pro děti a mládež zaujímá v oblasti literárních děl svébytné a zásadní místo a slouží jako brána k představivosti, učení a emocionálnímu rozvoji mladých čtenářů. Jeho charakteristické rysy jsou přizpůsobeny tak, aby se zapojily a rezonovaly s jedinečnými potřebami a zkušenostmi dětí a dospívajících. Tato práce si klade za cíl ponořit se do mnohostranné povahy literatury pro děti a mládež, objasnit její definující rysy, prozkoumat její význam a zhodnotit její dopad na mladou mysl.

Literatura pro děti a mládež je charakteristická svou přístupností a používáním jazyka. Autoři často používají jednoduché a jasné jazykové struktury, které usnadňují porozumění pro mladé čtenáře. Tato dostupnost je zásadní pro podporu pozitivní čtenářské zkušenosti a pro rozvoj gramotnosti již od raného věku.

Dalším z určujících aspektů literatury pro děti a mládež je její důraz na témata a sdělení relevantní pro zkušenosti a vývojové fáze mladých čtenářů. Tato témata se často točí kolem přátelství, rodiny, sebeobjevování, empatie a překonávání výzev. Prostřednictvím poutavých vyprávění předává literatura pro děti cenné životní lekce a morální hodnoty a pomáhá utvářet etický a emocionální rámec mladých myslí.

Dětská literatura zahrnuje neomezenou říši představivosti a kreativity. Často obsahuje fantastické prvky, rozmarné postavy a nápadité prostředí, které přenese mladé čtenáře do kouzelných světů za hranice reality. Tím, že literatura pro děti podporuje imaginativní myšlení, stimuluje kognitivní rozvoj a rozvíjí kreativitu, čímž pokládá základy pro inovativní myšlení a dovednosti při řešení problémů.

Ilustrace hrají v dětské literatuře stěžejní roli, doplňují text a umocňují čtenářský zážitek. Barevné a poutavé ilustrace nejen upoutají pozornost malých čtenářů, ale také napomáhají porozumění, posilují vyprávění a usnadňují vizuální gramotnost. Synergie mezi textem a

[4] Čeňková, 2006.

vizuálními prvky vytváří holistický čtenářský zážitek, který oslovuje dětské smysly a podporuje hlubší spojení s příběhem.

Literatura pro děti a mládež má moc vyvolat širokou škálu emocí, od radosti a smíchu až po smutek a empatii. Prostřednictvím příbuzných postav a autentického vyprávění nabízí mladým čtenářům zrcadlo, které odráží jejich vlastní zkušenosti, zápasy a emoce. Procházením složitých emocionálních krajin v bezpečných hranicích fikce pomáhá dětská literatura budovat odolnost, empatii a emoční inteligenci.

V posledních letech se v literatuře pro děti a mládež klade stále větší důraz na diverzitu a zastoupení. Autoři se snaží zobrazovat různé postavy, kultury a perspektivy, podporují inkluzivitu a podporují empatii mezi mladými čtenáři. Tím, že různorodá literatura vystavuje děti bohaté tapisérii lidských zkušeností, podporuje toleranci, respekt a uznání rozdílů, což v konečném důsledku přispívá k inkluzivnější společnosti.

Závěrem lze uvést, že literatura pro děti a mládež ztělesňuje nespočet charakteristických rysů, které z ní dělají silné a vlivné médium pro mladé mysli. Dětská literatura hraje stěžejní roli při utváření intelektuálního, citového a mravního vývoje budoucích generací, od své přístupnosti a tematického bohatství až po důraz na představivost, kreativitu a citovou rezonanci. Porozuměním a oceněním jejích jedinečných rysů mohou pedagogové, rodiče a tvůrci politik využít transformační potenciál dětské literatury k vychování všestranných jedinců, kteří jsou empatičtí, nápaditi a vybaveni k orientaci ve složitosti světa.

2.2. Funkce literatury pro děti a mládež

Jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, literatura určená dětským recipientům jim umožňuje rozvoj estetického vnímání, ovlivňuje jejich vztah ke čtení a knihám, podporuje fantazii a sdílení informací a zážitků souvisejících s textem. První funkcí literatury pro děti je tedy zcela jistě funkce estetická.

Estetická funkce literatury pro děti hraje klíčovou roli v jejich literárním vzdělávání a rozvoji. Literatura pro děti většinou obsahuje jasný a srozumitelný jazyk, který je vhodný pro zvolenou věkovou skupinu čtenářů. To může zahrnovat výrazné dialogy, jednoduché věty a příběhy, které jsou přístupné pro dětské chápání.

Estetická funkce literatury pro děti dále spočívá i v tom, že přináší zábavu a radost. Příběhy mohou být poutavé, humorné a dobrodružné, což zvyšuje dětskou radost ze čtení. Rovněž ilustrace a design knihy mají zásadní význam pro estetiku dětské literatury. Barevné, výtvarně působivé obrázky mohou zaujmout děti a podněcovat jejich zájem o knihu.

Vzhledem ke svému specifickému zaměření této literatury na dětského čtenáře obsahuje literatura pro děti, mimo ostatní, i funkce mimoestetické. Toman takto rozlišuje hned čtyři, a to funkci *magickou, fyziologickou, etickou a společenskou*.[5]

Další z těchto funkcí, jež byla zmíněna výše je funkce kognitivní. Četba dětské literatury pomáhá rozvíjet slovní zásobu, gramatické struktury a porozumění jazyku. Děti se seznamují s různými slovy a koncepty, což přispívá k rozvoji komunikačních schopností. Příběhy a složité situace v knihách mohou rovněž podněcovat kognitivní procesy, jako je logické myšlení, analýza, porovnávání a hodnocení. Děti a mládež se učí rozumět příčinám a následkům, vytvářet souvislosti a řešit problémy.

Důležitým aspektem kognitivní funkce je rozvoj empatie a emoční inteligence. Kvalitní dětská literatura často obsahuje postavy a příběhy, které mohou pomáhat dětem porozumět různým emocím a perspektivám. Tím se rozvíjí empatie a schopnost vcítění do pocitů druhých.

Čtení knih a zapojení se do složitějších příběhů může posilovat paměť a pozornost u dětí. Sledování postav, událostí a změn v příběhu vyžaduje koncentraci a zlepšuje schopnost udržovat informace v paměti.

Některé příběhy mohou obsahovat abstraktní nebo fantastické prvky, což podporuje rozvoj abstraktního myšlení u dětí. Tato schopnost je klíčová pro kognitivní flexibilitu a schopnost řešit složité úkoly. Jiné příběhy mohou zase obsahovat logické hádanky nebo situace, které mohou podporovat rozvoj logického myšlení a deduktivních dovedností u dětí.

Poslední v tomto výběru, avšak rozhodně ne poslední funkcí této literatury, je funkce výchovná. Dětská literatura často obsahuje příběhy, které zahrnují morální lekce a

[5] Toman. 1992..

hodnoty, jako jsou láska, tolerance, spravedlnost, a soucit. Tyto příběhy mohou dětem a mládeži poskytovat vzory pro pozitivní chování a správné rozhodování.

Příběhy mohou rovněž zahrnovat dilemata a situace, které podporují rozvoj etického uvědomění. Literatura napomáhá dětem pochopit rozdíl mezi správným a nesprávným chováním. Příběhy mohou obsahovat postavy, které procházejí emocionálním vývojem a řeší emocionální výzvy. To pomáhá dětem porozumět a správně reagovat na vlastní emocionální projevy a projevy druhých. Příběhy často zahrnují postavy, které řeší různé problémy. Děti se mohou inspirovat tím, jak postavy řeší konflikty a překážky, což posiluje jejich schopnost řešit problémy v reálném životě.

Literatura může rovněž představovat různé kultury, zvyky a životní styl, což u dětí podporuje a rozvíjí sociální porozumění. To může přispívat k větší toleranci a respektu vůči různorodosti. Pro osobní rozvoj dětí a mládeže je důležitá také podpora sebereflexe, ke které může vést přemýšlení o postavách a jejich rozhodnutích, jež podněcuje bilanci nad vlastními hodnotami a chováním.

3. Literatura pro děti a mládež v 19. století

Vývoj literatury pro děti a mládež je vhodné uvést od 19. století, jelikož v tomto období došlo v české literatuře pro děti a mládež k rozvoji a formování několika klíčových žánrů, jež budou podrobněji rozebrány v kapitole 6. V tomto období se rovněž začala formovat také literatura speciálně určená pro dívky, která se často zaměřovala na příběhy s hrdinkami a témata, která byla považována za vhodná pro ženské čtenářky. Všechny tyto aspekty mají také vliv na podobu jednotlivých žánrů v 50. letech 20. století.

Na přelomu 18. a 19. století docházelo k významnému rozvoji literatury pro děti, který reflektoval společenské, kulturní a politické změny té doby. Literatura pro děti byla ovlivněna ideály osvícenství, které zdůrazňovaly vzdělání, rozvoj a osvobození lidské mysli. Co je však nejdůležitější, v této době začali čeští autoři psát původní díla určená přímo pro děti, která byla inspirována českou lidovou kulturou, tradicemi a prostředím.

Intencionální literatura se zabývala příběhy s vlasteneckým a výchovným poselstvím, které měly čtenáře usměrňovat a přibližovat ke zbožnosti a poslušnosti. Tento typ

literatury čerpal inspiraci převážně z překladů povídek od katolizujících autorů, jako byli například Joachim Heinrich Campe nebo Christoph von Schmidt.[6]

Vedle překladů děl německých autorů se však rovněž objevují pokusy o původní povídky pro děti, mezi které patří například publikace *Ladislav a dítky jeho* (1807) od Vojtěcha Nejedlého. Ve školní výchově zase figurovaly například kancionály Jakuba Jana Ryby nebo poezie umělá.

Ve druhé (tzv. ofenzívní) fázi národního obrození se do popředí dostaly především sbírky lidové slovesnosti a ohlasová poezie, ze kterých se postupně vytvářel fond četby pro děti a mládež.[7] Někteří autoři této doby v popředí s Boženou Němcovou nebo Karlem Jaromírem Erbenem pojali literaturu pro děti jako jeden z nejdůležitějších prvků ve výchovném působení na mládež, a proto i větší či menší část své tvorby zaměřili na dětské recipienty.

Nejoblíbenějším žánrem této doby se stala bajka, které se po vzoru La Fontaina věnoval například Josef Chmela nebo Vincenc Zahradník. Významným autorem v tomto období byl rovněž František Doucha, který se věnoval jak poezii, tak próze a pro děti a mládež napsal přibližně 80 děl.[8]

Ve druhé polovině 19. století se počet česky píšících autorů ještě zvětšuje a zvyšuje se rovněž počet čtenářů. Mezi nejčastější žánry dětské literatury v tomto období patří například povídky, arabesky nebo novely s mravoučnými prvky.

Na konci 19. století byla situace v literatuře pro děti v Československu ovlivněna podobnými trendy jako v celé Evropě, ale zároveň měla svá specifika, která odrážela historický, kulturní a jazykový kontext té doby. Literatura pro děti často čerpala inspiraci z české lidové kultury, pohádek a pověstí, které byly přizpůsobeny mladým čtenářům. Tato díla často odrážela prostředí venkova a hodnoty tradičního českého života.

Na konci 19. a začátku 20. století se v dětské literatuře mimo jiné nadále projevuje vliv pedagogiky. Jednotliví autoři se lišili především ve způsobu, jakým ke studiu reality a postavení dítěte ve společnosti přistupovali. Hlavním tématem dětské prózy stále zůstává

[6] Janáčková, 1999.
[7] Chaloupka-Voráček, 1984.
[8] Janáčková, 1999.

idylické dětství prožité na vesnici, ovšem s pedagogickým a společenským důrazem. Proto se tomuto trendu někdy říká pedagogický realismus.[9]

Korunou prozaického díla pro děti a mládež v tomto období bývá označován 4dílný román *Pepánek nezdara* (1907-1921), v němž jeho autor Franta Župan prostřednictvím svých vlastních prožitků z dětství líčí prosté lidové typy venkovských kluků s vlastnostmi rošťáků.

Klasická umělecká díla pro děti a mládež vznikala od 80. a 90. let 19. století (první vydání dětských pohádek Raise, Sládka, Kožíška, Jiráska, Němcové a Erbena), kdy didaktika nebyla považována za nezbytnou součást tvorby pro děti a mládež. odděleně z díla zůstal prostor pro výtvarný popis vnitřního světa dítěte. Pro toto období je rovněž typický rozvoj pedagogických znalostí a kritika literatury pro děti a mládež. Vznikají časopisy zaměřené na děti a mládež a dbají na důležitou roli ilustrací pro děti. Knihy se především překládají z cizích jazyků, ale tvořeny jsou také v původním jazyce (lidové a autorské pohádky, povídky s dívčí hlavní hrdinkou).[10]

Na přelomu 19. a 20. století je situace tvorby pro děti složitější. Zrození moderny, subjektivizace poezie a prózy neuspokojuje potřeby dětí a mládeže, proto se kreativní umělci v této době zabývají především osvědčenými náměty lidových motivů a neobracejí se k novým uměleckým trendům v oblasti literatury pro děti a mládež.[11]

4. Literatura pro děti a mládež ve 20. století

Konec 19. století je spojen se vstupem většího počtu ženských autorek do nejen do literatury, ale také do literatury pro děti a mládež. Co se týče těchto ženských autorek knih pro mládež, je nutné zmínit Sofii Podlipskou (1833-1897), jejíž tvorba se časově řadí do konce 19. století a která je považována za první autorku „literárních“ pohádek byla se svými romantizujícími *Povídkami pro mládež* (1872) se spoustou kouzelných efektů a bez výraznější dějové linie.

Opravdovou průkopnicí moderního příběhu byla Eliška Krásnohorská (1847-1926), která začala obohacovat „konvenční“ příběhy o etická dilemata a jejich řešení a poté přešla k

[9] Tamtéž.
[10] Chaloupka-Voráček, 1984.
[11] Gebhartová, 1987.

bajkám s vlastními náměty a postavami.[12] Její prózy se vyznačují romantickými motivy děje, schematičností postav a silnými moralistními tendencemi. Čtenářsky nejoblíbenější bylo její prozaické dílo *Svéhlavička* (1899), ovlivněné německou spisovatelkou E. von Rhoden. Největším úspěchem Elišky Krásnohorské jsou její popové povídky vycházející z bohaté lidové prózy. Své pohádky vytvářela převyprávěním klasických pohádkových textů, které podle svého uvážení zjemňovala a zkracovala, čímž pohádkové texty zpřístupňovala malým dětem a čtenářům. Mnohé z pohádek však byly její vlastní kompozice. Mezi její sbírky pohádek patří například Pohádky o větru, které vydala v roce 1877.

Pokud se jedná o poezii, v prvních desetiletích 20. století pokračovaly nové reedice a výbory z poezie J. V. Sládka, J. Kožíška a K. V. Raise. Prakticky až do 40. let 20. století noví autoři jejich díla pouze kopírovali a napodobovali. Vyšla řada výborů reprintů, které často uspořádali sami básníci. Z nových básníků přispíval do dětské poezie František Serafinský Procházka, který roku 1905 vydal například sbírku *Srnečka*, v níž použil neotřelé stylistické obraty.

V té době spisovatelé známí z literatury pro dospělé příležitostně psali i poezii pro děti a mládež. Jaroslav Vrchlický napsal *Jarní romance*, Antonín Sova psal lyrické básně o přírodě a Karel Toman proslul svými popisy přírody, života v rodném městě a lidí.

Na počátku 20. století na našem území probíhaly tzv. spory o pohádku, v níž se diskutovalo o vhodnosti a výchovné funkci pohádek: v roce 1913 vyšel v Úhoru, novém teoretickém a kritickém časopise pro dětskou literaturu, článek Jaroslava Petrboka, který zkoumal Erbenovy pohádky. Petrbok doporučoval zobrazovat místo nepravděpodobných, sentimentálních princů a princezen moderní, zdravé lidské bytosti. Podle něj jsou pohádky *„rafinovaným kulturním jedem“*[13], jehož prostřednictvím si děti zvykají na to, že pravda je lež, a pohádky jsou prostým kulturním zločinem páchaným intelektuály. Ve svém článku se dokonce ptá: *„Je vůbec třeba, aby naše moderní dítě četlo takové odporné věci, jako je lidožroutství, sekání hlav, popravování atd., atd.? Tyto složky pracují s nejnižším estetickým pojmem: úděsné! ... Či jsme na tom tak zle, že nemáme pro děti nic lepšího, tj. objektivního ve smyslu XX. století?“*[14]

---

[12] Tamtéž.
[13] Petrbok, 1913.
[14] Úhor, roč. 1913, s. 191.

Následující eseje pohádky obhajovaly a uznávaly jejich potenciál objevovat se v nových podobách. Tento konflikt podnítil vznik nového typu pohádky. Karel Čapek vyzval své současníky, aby se zapojili do výboru pro vytvoření zcela nové pohádky: v letech 1918-1920 publikovali své texty prozaici a básníci různých generací, včetně Dyka, Demla a Benešové, ve třech úspěšných svazcích Nůše pohádek.[15]

Adaptace mýtů a složitých literárních děl nejenže pokračují dodnes, ale jsou ještě důležitější. Kateřina Dejmalová v jedné z dřívějších studií uvedla, že při adaptacích se *„zachová zejména kostru příběhu, ztratí však tělo sdělení"*[16]. V níže uvedeném článku k tomu však dodává, že se *„pak z mýtu či z rozsáhlého románu upraveného pro děti nakonec mnohdy zbydou jen ohlodané kosti nejen bez těla, ale i bez duše"*[17]. Ztrácí se komplexní struktura poselství předávaná v celé své složitosti a strukturovanosti, kterou se naučili vnímat nikoliv tím, že by ji záměrně přizpůsobovali svým prostým životním zkušenostem, ale naopak tím, že ji opakovaně sdíleli a podíleli se na předávání a integraci základního příběhu, mladým členům společnosti. Jedná se o porozumění. Ztrácí se také původní logika lidového vyprávění, která nikdy „neodporovala zdravému rozumu". I když v lidové pohádce hrdina vykoná obtížný, dokonce nadlidský úkol, velikost jeho významu se ukáže až později. Nikdy se nejedná o marný, nebo dokonce nesmyslný úkol (proměna skály v zahradu, nalezení šňůry perel, získání živé a mrtvé vody). Stejně jako se vytratilo ocenění života v mýtech a kulturních krajinách, ztratil se tento dlouho ceněný princip i ve fantastickém folkloru autorských příběhů.

Vývoj dětské literatury byl přerušen během válečných let první světové války a spisovatelé, kteří se po válce vrátili, se v několika prózách dotkli svých zážitků z válečné zóny. Jaromír John byl jedním z prvních, kdo pocítil potřebu vylíčit své válečné zážitky a zkušenosti: v roce 1917 vydal knihu pro děti *Listy z vojny, jež psal jsem svému synovi*, v níž v sedmi příbězích vypráví nejen o válce, ale také o přírodě, zvířatech a dětech.

Dalšími autory, kteří čerpají ze svých zkušeností z vojny, byli například František Langer se svými povídkami *Železný vlk* (1920) a *pes druhé roty* (1923) nebo Rudolf Medek,

---

[15] DEJMALOVÁ, 2006, Dostupné z: https://www.advojka.cz/archiv/2006/26/literatura-pro-deti-a-mladez-jako-pole-sporu

[16] Tamtéž.
[17] Tamtéž.

nadšený autor legionářské literatury, se svými díly *O našich legiích, dětech a zvířátkách v Sibiři* (1921) a *František starodružiník* (1928).[18]

Po první světové válce tedy předchozí hluboce motivovaný patriotismus v dětských dílech nahradila u mnoha autorů glorifikace legionářských legend. Cílem bylo posílit stávající společenské poměry, zakrýt jejich rozpory a oslabit možnost kritiky. Nebylo pochyb o tom, že dětská literatura je společenskou potřebou, ale uznávala se především její výchovná funkce (ať už morální, vlastenecká, náboženská, nebo samozřejmě v moderním pojetí) a její zábavná a rekreační funkce.

Ve dvacátých letech 20. století nebyly knihy pro děti takovou samozřejmostí jako dnes.[19] Na konci 20. let však vypukla nová vlna tzv. boje o pohádku, kterou rozpoutal Berty Ženatý, který zveřejnil článek v Lidových novinách, ve kterém mimo jiné píše: *„Lidé budou vynalézat pohádky, v nichž je hrubost, msta, vražda, špatná vůle, podezřívání, budou si vypravovat, že rodiče zavedli děti do lesa a pak jim utekli. A zároveň si lidé přilepí na konci pohádky šťastné zakončení a myslí, že po škodě, nadělané řadou nepěkností, se vše spraví nelogickým koncem.“*[20] Tento článek byl prvním impulzem, který odstartoval novou vlnu nepochopení tohoto dětského žánru.

V meziválečném období však můžeme zaznamenat rozvoj některých žánrů a tématiky, která dále pokračovala ve 30. a 40. letech. Takovými žánry byla například próza (romány, próza s dětským hrdinou nebo dívčí hrdinkou ve značně vyostřených společenských třídních vztazích), dětské detektivky nebo dobrodružné příběhy. Pozoruhodným dílem té doby je epizodický román Josefa Plevy *Malý Bobeš*, který vystupuje jako historická románová kronika přibližující atmosféru města, velkoměsta a chudinského předměstí. Tím se tato kniha stává jednou z prvních dětských knih socialistického realismu.

Autor provedl úpravy textu v 50. letech ve snaze zvýraznit jeho tón třídního vědomí. Tuto metodu lze postavit do opozice k dílu Marie Černé Wagnerové, která psala o dětství a dospívání školáka Káji Maříka pod pseudonymem Felix Háj. Kvůli zjevně náboženským a vzdělávacím tématům jej vláda po roce 1948 postavila mimo zákon. Zobrazení katolického prostředí, kde se události postav odehrávaly, představovalo během

[18] Janáčková, 1999.
[19] Chaloupka, 1985.
[20] Úhor. Roč. 1929, s. 50.

socialistické éry jednoznačnou překážku. Doboví kritici odsoudili školáka Káju Maříka jako brakovou literaturu.[21]

4.1. Období druhé světové války

Dětství a návraty do minulosti byly výrazem duchovní síly národa, která se probudila v letech fašistické okupace. Mezi spisovateli rostl zájem o adaptace biblických příběhů, kronik, lidových pohádek, vlastenecké literatury s dětskými hrdiny, životopisných románů a klasických děl pro mladé čtenáře.[22] Dvacetileté intenzivní reformní úsilí a snahy o další rozšíření české tradice a širší prosazení nové myšlenky čtenářské výchovy byly násilně zastaveny fašistickou okupací.[23]

Příkladem literatury, která vznikla těsně před začátkem druhé světové války, by mohly být například knihy Ivana Olbrachta. V jeho dílech je patrná snaha o vyjádření osobního postoje v době po vzniku protektorátu. Příkladem takových děl jsou *Biblické příběhy* (1939), *Ze starých letopisů* (1940) nebo *O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách*, která vyšla až v roce 1947, avšak začal ji psát v době druhé světové války.

Stejné téma jako Ivan Olbracht v první uvedené knize zpracovával také Jaroslav Durych ve své knize *Z růže kvítek vykvet nám*, která vyšla taktéž roku 1939. Po mnichovské dohodě jiní autoři, mezi které se řadil například Vladislav Vančura, soustředili svou pozornost na historickou prózu. Vančurovy *Obrazy z dějin národa českého* vycházely v letech 1939-1940, přičemž nebyly prvoplánově koncipovány jako intencionální dílo. Četbou pro mládež se staly až později, kdy byl doceněn jejich nový přístup k českým dějinám.[24]

Téma německé okupace se v české literatuře pro děti a mládež opakuje od čtyřicátých let 20. století. Téma a motivace každého díla se liší, stejně jako žánrové rysy, míra tematické podřízenosti dominantní ideologii, míra významové konzistence nebo naopak tvárnosti dětských postav apod.

Literatura v době druhé světové války se potýkala se řadou problémů a komplikací. Nacistická okupační moc prováděla přísnou cenzuru nad veškerým tištěným materiálem,

[21] Fencl, 2016.
[22] Čeňková, 2006.
[23] Řeřichová, 1999.
[24] Janáčková, 1999.

včetně dětských knih. Všechny texty byly podrobeny přísné kontrole, aby odpovídaly propagandistickému poselství nacistické ideologie. Mnoho knih bylo zakázáno a staženo z oběhu, zejména ty, které byly považovány za nepřátelské nebo protinacistické.

Nacistický režim využíval dětskou literaturu jako prostředek k propagandě a indoktrinaci mladých českých občanů. Dětské knihy a časopisy byly plné propagandistických prvků, které oslavovaly nacistické hodnoty, glorifikovaly válečné úspěchy Třetí říše a šířily nenávist vůči židovskému obyvatelstvu a nepřátelům režimu.

Rovněž vzdělávací systém byl podřízen nacistické propagandě a ideologii. Školní učebnice a materiály pro děti byly přepracovány tak, aby podporovaly nacistické hodnoty a glorifikovaly úspěchy Třetí říše. Vzdělávání bylo zaměřeno na formování mladých jedinců jako oddaných stoupenců nacistického režimu.

Pro běžné obyvatele byl přístup k literatuře v průběhu války velmi omezený. Nedostatek papíru, razítek a dalších materiálů omezil produkci knih a distribuci literárního materiálu. Některé knihy byly přepisovány ručně nebo vydávány na útržkovitý materiál, aby bylo možné překonat nedostatek zdrojů.

Navzdory těmto obtížím existovaly i skryté formy odporu vůči nacistické propagandě. Někteří autoři se pokoušeli zachovat kritický postoj a předávat dětem skryté poselství odporu proti okupaci a nacistické ideologii prostřednictvím svých děl.[25]

Jediným autorem, který v době nacistické okupace promítá do svých děl dobovou tematiku, je František Langer, který po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava emigroval do Velké Británie. Již v té době však pracoval na své knize *Děti a dýka*, jež vyšla poprvé v Londýně roku 1943, avšak k českým dětským čtenářům se dostala až v roce 1946. Jedná se o román, který vypráví příběh rodiny v období nacistické okupace Československa během druhé světové války. Hlavním motivem knihy je snaha rodiny o přežití v nepřátelském prostředí a ochrana jejich dětí před nacistickým režimem. Příběh je vyprávěn z pohledu dětí, což poskytuje čtenáři perspektivu na válku a okupaci z jejich očí. Autor prostřednictvím rodinného příběhu líčí hrůzy války, ale také sílu lásky a lidské odvahy.[26]

[25] Čeňková, 2017.
[26] Janáčková, 1999.

Po skončení války se společnost snažila vzpamatovat z hrůzné zkušenosti globálního válečného konfliktu, všechny dosavadní hodnoty byly rozvráceny a hledala se různá řešení. Po roce 1948 se však vývoj literatury pro děti a mládež v několika směrech zastavil a tvorba se soustředila na zobrazování reality z hlediska socialistického realismu.

4.2. Proměna přístupu k literatuře pro děti a mládež

Přístup autorů k literatuře pro děti a mládež se napříč staletími výrazně měnil. V počátcích vzniku této literatury doprovázely autory jiné pohnutky a jejich díla zastávala jiné funkce, a tudíž nabízela dětem jiná témata než později vzniklá díla napříč stoletími. Než se tento přístup proměnil na agitační texty a ideologickou propagandu, musel projít zásadní postupnou přeměnou, která je důležitá pro pochopení všech souvislostí a bude podrobně rozebrána v této kapitole.

Počátky literatury pro děti a mládež jsou spojeny s touhou otevřít literaturu i dětem, které nejsou výsostně privilegované a které nemají možnost setkat se s literaturou jinde než ve školních učebnicích či při církevních obřadech. Avšak na začátku není kladen dostatečný důraz na uměleckou hodnotu. Postupem času si ale literatura pro děti a mládež získává respekt také na poli estetiky. Některá díla dosahují takové umělecké kvality, že se stávají součástí literárního kánonu i pro současné mladé čtenáře. Literatura 19. století byla převážně zaměřena na národní ideály a formování národního charakteru, kde se děti běžně setkávaly s díly, které měly jak neintencionální (např. K.J. Erben, V. Hálek, K.H. Havlíček, B, Němcová nebo J. Neruda), tak i intencionální charakter (např. A. Jirásek, K.V. Rais, J.V. Sládek nebo V.B. Třebízský).[27]

Během 20. století se proměna přístupu k literatuře pro děti a mládež začíná značně proměňovat. Spisovatelé této doby začínají hledat způsoby, jak lépe porozumět dětem, ale tentokrát ne z úhlu pohledu striktně vzdělávacího či moralizujícího. Zároveň se museli vyrovnat s novým sociálním pojetím dětství a porozuměním dětem (s rostoucím zájmem o dětskou prózu). *„Nový pohled na dětství v kombinaci s tvůrčími postoji přináší literatuře pro děti a mládež nové kvalitativní možnosti, které byly dříve nedosažitelné.“*[28] Literatura 19. století, charakterizovaná povrchností obsahu i formy, postupně ustupuje snahám o podstatnější zachycení reality a autentické pochopení dětského světa. Autorův

[27] Chaloupka, 1973.
[28] Chaloupka, 1973.

postoj k dětství, schopnost vidět ho jako dynamický proces, ve kterém se dítě začleňuje do společnosti, výrazně ovlivňuje kvalitu díla.

Situace v oblasti literatury pro děti a mládež v období druhé světové války je podrobně rozebrána v kapitole 4.1. V reakci na hrůzy války se objevily knihy, které poskytovaly dětem útěchu a morální podporu. Pohádky a příběhy často zdůrazňovaly hodnoty jako odvaha, vytrvalost a solidarita v obtížných časech. Tyto knihy mohly sloužit jako prostředek k uklidnění a posílení odolnosti dětí vůči válečným strastem. Nacistická cenzura se týkala také kontroly dětských publikací, přestože v tomto období vyšlo mnoho hodnotné literatury pro děti a mládež. Autoři se tematicky obracely k biblickým příběhům, ale také k próze s dětským hrdinou a autorské pohádce.

Nedostatek původní české dětské literatury byl do jisté míry kompenzován překlady, zejména ze Sovětského svazu a dalších socialistických zemí. Ani velmi rozsáhlé překladové rejstříky však nemohly nahradit hodnotná původní díla. Tato situace vznikla především proto, že se s překladovou literaturou zpočátku počítalo jen pro mechanické napodobování a teprve později se sovětská literatura pečlivěji vybírala podle umělecké a společenské hodnoty.

Ve čtyřicátých a padesátých letech vstoupilo do literatury pro děti a mládež mnoho mladých spisovatelů. Spontánně přijali za své marxistické pojetí literatury jako společenského jevu s praktickou funkcí a odrážejícího společenský a historický vývoj.

V tomto období vznikají díla, která jsou více spjata se společenským životem (portréty moderních států, nové typy hrdinů, reálie 20. století). Děti se mohou v pohádkách a příbězích ztotožnit se svými oblíbenými hrdiny, poznávat etické normy, různé životní situace a jejich řešení, hledat vzory. Knihy s dětskými hrdiny a silným sociálním podtextem najdeme v Řezáčovi, Majerové, Plevovi (populární Malý Bobeš) a Říhovi (Honzíkova cesta). Poslední jmenovaná přesahuje obvyklou úroveň próz s dětským hrdinou, v popředí stojí pozadí kolektivizace a psychologický portrét hlavního hrdiny, doprovázený odlehčeným humorem.[29]

V 50. letech 20. století došlo v Československu k výrazné proměně přístupu k dětské literatuře ve srovnání s obdobím předchozí tvorby. Tato proměna byla přímým důsledkem nástupu komunistického režimu a jeho snahy o kontrolu nad veškerou kulturou a

[29] Wögerbauer, Píša, Šámal, Janáček, 2015.

propagaci své ideologie. Vlastenectví, optimismus a požadavky na společenství jsou v souladu s tématy literatury pro děti a mládež.

Na počátku 50. let 20. století se k dětem a mládeži čím dál tím častěji dostávaly tzv. pionýrské, školní povídky. Tento aspekt literatury pro děti a mládež bude podrobněji rozebrán v kapitole 5.1. Tento žánr však již ve své době sklidil vlnu pohrdání a odporu. Spisovatel Václav Stejskal k němu v roce 1962 zaujal velice kritický postoj a vyjádřil se k němu následovně: *„Autory nezajímal lidský profil a osud dětských postav, nenechali je, aby žily po svém nýbrž postrkovali je do vymyšlených stereotypních scének, dávali jim pronášet stereotypní řeči, ba projevy, znesvářeli je, libovolně je uvalovali do nedostatků a chyb a obratem je zase napravovali. (...) Schémata, která se tu nabízela dětským čtenářům, byla zoufale nudná, šedivá, ba odpuzující, krutě kontrastovala s přirozenou touhou dítěte po neobyčejném, hrdinském dobrodružně činorodém a citově vzrušujícím zážitku.“*[30]

Problém tzv. školní povídky byl spojen se širšími otázkami, jež se týkaly nového přístupu k literatuře pro děti a mládež. Jistě není náhodou, že školní povídky, kromě několika výjimek, byly převážně psány mladšími autory, kteří si nejspíše plně neuvědomovali náročnost psaní pro děti a kteří neměli dostatek zkušeností, aby dokázali přenést svůj tvůrčí zájem do formy, která by byla umělecky přesvědčivá. Nicméně důležité je, že základy nové literatury, jak tvůrčí, tak teoretické a ideově společenské, byly natolik pevné, že utilitární schematismus zasáhl tvorbu pro děti a mládež pouze částečně a pouze na poměrně krátkou dobu.[31]

Přibližně v polovině 50. let 20. století se projevil zvýšený zájem o dětskou literaturu, což bylo úzce spojeno s rozvojem socialistické společnosti a její kultury. Během relativně krátkého časového období se odehrály čtyři události, které jasně reagovaly na určité známky stagnace ve vývoji literatury pro děti a mládež a potřebu více zasáhnout do tohoto vývoje, iniciovat ho a podpořit.[32]

V roce 1955 proběhla národní konference o dětské literatuře, během které byl její stav důkladně a kriticky analyzován. O rok později Marie Majerová představila klíčový referát *„O dětské literatuře“* ve druhém dni sjezdu spisovatelského svazu. Ve stejném roce byl

[30] Stejskal, 1962, str. 221.
[31] Chaloupka, Voráček, 1984.
[32] Chaloupka, Voráček, 1984.

Bohumil Říha pověřen řízením Státního nakladatelství dětské knihy a v říjnu bylo vydáno první číslo časopisu Zlatý máj, který se zaměřoval na kritickou recenzi. Všechny tyto události jasně ukazují, že socialistická společnost považovala literaturu pro děti a mládež za důležitý aspekt společenského života.[33]

I přes politické omezení tedy bylo možné v dětské literatuře najít prvky kritiky a subverze. Začalo se postupně opouštět od prosté tzv. školní povídky a začalo naopak docházet k rozvoji či k návratu k novým žánrům. To vedlo k otevření nových cest příběhů s dětským hrdinou, který pokračoval i v následujícím desetiletí.

Šedesátá léta znamenají pro moderní pohádku období velkého rozkvětu. S sebou to nese významné uvolnění literárního projevu a nové, bohatší možnosti vyjádření. Autoři se intenzivně věnují tomuto žánru, což má za následek dokonce pokles zájmu o jiné literární žánry. Tento proces lze chápat jako snahu o inovaci moderní pohádky, kdy autoři usilují o její odlišení od klasické pohádky. Některé výsledné texty tak ve vnímání čtenářů téměř nepůsobí jako tradiční pohádky. V důsledku častého experimentování vznikají texty, které kombinují pohádkové motivy s příběhy dětských hrdinů, prvky dobrodružství, nonsensové prvky nebo jiné netradiční postupy. V této době vznikají rozsáhlé pohádkové novely, blízké pohádkovému románu, filmové a televizní pohádkové seriály a další pohádkové sbírky.[34]

5. Situace v literatuře v 50. letech 20. století

Na počátku 50. let 20. století byla situace v oblasti literatury v Československu ovlivněna politickými událostmi, zejména nástupem komunistického režimu po únorovém převratu v roce 1948. Toto období bylo charakteristické určitou mírou normalizace, kdy nová totalitní moc začala prosazovat svůj vliv na všechny oblasti společnosti, včetně kultury a literatury.

Komunistický režim začal provádět důkladnou ideologickou kontrolu nad literární tvorbou. Všechna díla musela být v souladu s oficiální komunistickou ideologií a

[33] Chaloupka, Voráček, 1984.
[34] Janáčková, 1999.

propagandou. Komunistická strana měla kontrolu nad literárními institucemi a publikacemi, a tudíž byla schopna provádět cenzuru nad veškerým literárním dílem.

V padesátých letech byly oblíbené rozsáhlé schematické romány, které byly nazývány „budovatelské“. Tyto romány měly typické rysy, jako jsou jednoduché a průhledné charaktery postav, zápletky a dialogy, jasně dané konflikty mezi kolektivem a záškodníkem a závěr, který byl předem předvídatelný. Tento druh literatury neumožňoval čtenářům mnoho prostoru pro vlastní fantazii a měl minimální odbočné linie od předem určeného děje.

Během této doby došlo také k úpadku jazyka, který se stal nástrojem ideologické propagandy, a svoboda slova byla potlačena kvůli přísné cenzuře. Jakákoli revolta nebo odlišné názory měly málo prostoru k vyjádření. Někteří autoři využívali symboly nebo se uchýlili k psaní dětské literatury, která byla méně kontrolovaná. Všechny texty, zda už v novinách, časopisech, básních, prózách, v rádiu nebo televizi, byly prosyceny socialistickými hesly. Spisovatelé museli dodržovat komunistické požadavky, psát v ustálené formě, zjednodušovat realitu a akceptovat předem daná pravidla, pokud chtěli být publikováni.

Začala tedy vznikat díla nových tvůrců a tvůrců, kteří byli donuceni tvořit za účelem šíření propagandy, aby si svou práci zachovali. Příklady takových děl jsou například *Vstanou noví bojovníci* a *Rudá záře nad Kladnem* od Antonína Zápotockého, *Chceme žít* od Karla Nového, *Anna proletářka* od Ivana Olbrachta nebo *Kavárna na hlavní třídě* od Gézy Včeličky. Tyto knihy byly ovlivněny ideologickými motivy a přizpůsobily příběhy progresivnímu duchu doby. Díla, která těmto požadavkům neodpovídala, byla přepracována. Povídku *Jestřáb kontra Hrdlička* od Svatopluka Čecha přepracoval Vladimír Borský (1953), stejně jako *Bratra Žaka* od Ivana Olbrachta.

Dobový politický režim rovněž prosazoval socialistický realismus jako oficiální umělecký směr. Literatura měla reflektovat socialistický ideál, glorifikovat pracující třídu a komunistické vůdce a kritizovat buržoazní hodnoty. Díla měla sloužit jako nástroj propagandy a měla formovat myšlení a postoje obyvatelstva. Postupně byla potlačena nezávislá literární scéna a byli pronásledováni autoři, kteří se nepodřídili oficiálnímu výkladu socialismu. Mnoho spisovatelů bylo vyloučeno z literárního života a jejich díla byla zakázána.

Mezi takové spisovatele řadíme například Jan Zahradníček, jenž byl aktivním kritikem komunistického režimu a stal se tak cílem perzekucí. V důsledku politického pronásledování byla Zahradníčkova tvorba zakázána a jeho díla byla odstraněna z oficiálního literárního života. Jeho texty byly považovány za subversivní a nepřijatelné pro režim. V roce 1951 byl zatčen ve svém brněnském bytě a ve vykonstruovaném procesu bez jakýchkoli důkazů odsouzen na 13 let vězení za „protistátní" činnost.[35]

Svoboda slova a vyjádření byla výrazně omezena. Autoři museli být opatrní při vyjadřování kritiky vůči režimu nebo nesměli své myšlenky a názory vůbec zveřejňovat, aby se vyhnuli perzekuci. Rovněž docházelo k politickým procesům s literáty, kteří byli obviněni z protistátní činnosti nebo nedbalosti v dodržování oficiální linie. Tito spisovatelé pak byli uvězněni nebo perzekuováni.

Důležitým aspektem byl fakt, že stát měl výhradní zastoupení ve vlastnictví prostředků ke zpřístupnění děl a kultury (např. tiskárny, galerie, kina, divadla, …). Prostřednictvím rozsáhlé sítě kulturních institucí se měla nová oficiální lidová kultura dostat k co největšímu počtu občanů. Cílem bylo vytvořit novou kulturu, která by byla všeobecně přístupná a snadno srozumitelná co největšímu počtu lidí. Po Vítězném únoru 1948 vznikl společensko-politický systém, který odstranil poslední zbytky demokracie a občanských práv.

Dosavadní veřejná debata o specifické povaze socialismu v Československu definitivně skončila a nahradil ji sílící tlak na vytvoření jednotné národní kultury podle diktátu komunistických ideologů. Tento směr naznačily projevy stranických představitelů na Národním kulturním kongresu, který se konal počátkem dubna 1948 ve Velkém sále pražské Lucerny. Ladislav Štoll, Václav Kopecký a Zdeněk Nejedlý v projevech pronesených z nekompromisních mocenských pozic opět hovořili o vyčerpání modernismu „nesrozumitelným" projevem a jeho nahrazení ideologicky založeným uměním odpovídajícím potřebám nové doby.

Ideologové začali požadovat nové umění, které by odráželo novou dobu. *„Spisovatelství nikdy nebylo věcí soukromou... Dnes je nutno, žádoucno, aby naši spisovatelé se zapojili do velikého budovatelského díla, které stojí před nimi. Budujme nové Československo, budujme lidovou republiku... I u nás máme krásnou látku. Jen je potřeba jít a podívat se, jak náš lid buduje, s jakou láskou a s jakou obětavostí buduje svou republiku. Jen se*

[35] Zejda, 2004.

podívejme do našich dolů, do našich továren, abychom viděli ten heroismus našich havířů, našich dělníků!"[36]

V roce 1954 byl vypracován cenzurovaný *Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury*. Obsahoval přibližně 7 500 knih, které neměly být k dispozici ve veřejných knihovnách, a proto byla provedena pečlivě řízená čistka. Stát prostřednictvím ministerstev a plánovaného hospodářství pečlivě kontroloval oběh neperiodických publikací doma i v zahraničí. Komunistická strana tvrdě bojovala proti literárnímu braku (zákon z 24. března 1949 o vydávání a rozšiřování neperiodických publikací). Podle komunistů byl brak nástrojem kapitalismu a fantasy, dobrodružné a detektivní romány, např. komiksy, byly považovány za imperialistický jed.[37]

Po roce 1956 se politický stalinismus změnil a otázka kulturní orientace se stala otevřenější. Na druhém sjezdu Svazu československých spisovatelů v témže roce zazněl požadavek na uvolnění (kritické příspěvky V. Nezvala, F. Hrubína a J. Seiferta). Řečníci diskutovali o dalším vývoji a skutečně došlo k uvolnění nejtužšího dogmatismu. Byly publikovány práce, které dříve nebylo možné vydat. Na veřejnosti začali vystupovat autoři, kteří v prvních letech obtížně publikovali (např. Seifert, Hrubín, Langer, ojediněle Horan, Durych, Deml, Valenta, Weil, Collage, Halas, Olten, Wehrlich). Zobrazovali nejen boj mezi revolucí a architekturou, ale objevovali se také usilovaly o realismus, který obohacoval typologii postav, čímž překonával převládající obrazoborectví. Jiní kritizovali liberální tendence, individualismus a subjektivismus.[38]

Liberalizační snahy byly přerušeny na celostátní konferenci Svazu československých spisovatelů v roce 1959, kdy myslitel Ladislav Štoll odsoudil celkový vývoj literatury a kritiky a znovu zdůraznil dodržování pravidel socialistického realismu. [39] Na literární scéně se objevila nová generace spisovatelů, kteří se odlišovali od předchozích autorů.

Československou literaturu z 50. let 20. století lze tedy obecně definovat jako fascinující období, které reflektuje politické, společenské a kulturní změny té doby. Během této éry byla literatura těsně spjata s politickým režimem komunistické strany a byla rovněž zcela pod jejím vlivem, což mělo výrazný vliv na obsah, styl a poselství děl.

---

[36] Nejedlý, Zdeněk a kol. *Nástup - 30 let české prózy*, 1975, s. 7-9.
[37] Brabec, 1958.
[38] Lehár, 2008.
[39] Tamtéž.

Jedním z výrazných rysů literatury tohoto období byla silná ideologizace. Díla byla často využívána k propagaci komunistických ideálů a kritice kapitalismu. Vládnoucí komunistický režim byl tedy schopný manipulovat čtenáři prostřednictvím literatury. Tehdejší režim totiž mohl pomocí cenzury ovlivňovat, která díla se čtenářům do rukou dostanou a která nikoliv. Zároveň byli stíháni autoři, kteří se měřítkům komunistické strany silně vymykali.

Autoři, kterým bylo dovoleno publikovat, se často snažili vykreslit hrdinské postavy, které bojovaly za spravedlnost a kolektivistické hodnoty, což bylo viditelné zejména v dětské literatuře. Tato ideologická zaujetí často omezila svobodu uměleckého vyjádření a vedla k uniformitě některých literárních děl. Literární díla, jež v této době vznikala naprosto postrádala jakoukoliv nadčasovost.

Dalším významným aspektem československé literatury z 50. let byla přítomnost socialistického realismu. Tento styl se zaměřoval na realistické zobrazení života v socialistické společnosti a zdůrazňoval pozitivní role pracujících tříd. Literatura se často soustředila na prosté lidi a jejich každodenní boj za lepší budoucnost, což mělo posílit ideu kolektivní solidarity. Zároveň si myslím, že je toto vyobrazování pracující třídy v literatuře prostředkem, kterým se komunistická strana snažila podprahově vštípit lidem nové, „správné“ ideály.

Nicméně, i přes politickou manipulaci a omezení, která charakterizovala literaturu tohoto období, existovala i díla a autoři, kteří dokázali najít prostor pro subverzivní myšlenky a odpor vůči režimu. Někteří autoři dokázali skrytě kritizovat politické poměry a vyjadřovat se formou alegorie či symbolismu, což považuji za výrazný pozitivní aspekt této doby.

5.1. Situace v literatuře pro děti a mládež

Na počátku 50. let 20. století se objevovaly nové literární žánry pro děti, které reflektovaly politické změny v zemi. Byly vydávány knihy s propagandistickým obsahem, ale také soudobé pohádky a příběhy s politickým podtextem. Literatura pro děti měla za úkol formovat socialistické ideály a hodnoty v mysli dětí. Dětské knihy byly často zaměřeny na výchovu mládeže k loajalitě vůči režimu a k oslavě socialistické společnosti.

Tradiční formy dětské literatury, jako jsou pohádky a lidové příběhy, byly postupně vytlačovány novými formami literatury, které byly více v souladu s politickými cíli komunistického režimu.

Za přelomový okamžik bývá považováno zřízení Státního nakladatelství dětské knihy v roce 1949, který vedl Bohumil Říha a které mělo za úkol zajistit vydávání téměř veškeré dětské literatury a zabránit vydávání knih, které nebyly vhodné pro novou generaci. Spousta žánrů a témat tak byla ve vydávání omezena. Mezi takové žánry patřila například dobrodružná literatura, próza s dívčí hrdinkou či nábožensky zaměřená díla. Úplného zákazu vydávání se pak dočkaly příběhy ze života skautských skupin nebo vypravování o československých legiích v Rusku.[40]

Charakter dětské literatury se tedy začal odklánět od tradičních témat k tématům s ideovým podtextem. Neobvykle často se v literatuře začaly objevovat dětské motivy. Sémiotika konkrétního dětského světa – jaro, slunce, domov, písnička, radost, pohyb – se pro toto období dokonale hodila. Intenzita této literární konvence prostoupila celou národní literaturu (jak pro dospělé, tak pro děti) a stala se obecným jevem. Objevovala se v nejrůznějších žánrech, a to i u spisovatelů, kteří dříve s motivem dětí nebo dětství neměli zájem pracovat. Jejich tvorba odpovídala veřejnému pojetí radostného pohledu na společnost, prostému vnímání světa, programovému veselí, nadšenému budovatelskému postoji. Nezáleželo na tom, že takto pojaté aspekty dítěte odpovídaly pouze prvnímu stadiu dětského vnímání reality, které se vyznačuje převahou sebestředné asimilace a omezenými jazykovými a poznávacími možnostmi.

Tato léta byla významným obdobím tzv. pionýrských příběhů, které obsahovaly návody, jak formovat názory a občanské postoje mladých lidí. Pod vlivem schematismu vznikaly především příběhy, které zobrazovaly děti a mládež jako vzorné jedince, kteří jednají zásadně podle pravidel pionýrské organizace. I přesto ale vznikají díla, ve kterých se začíná objevovat přístup k dítěti jako k individualitě, respekt k dětským aspektům, smysl pro lásku a pochopení lidské bytosti, často ztvárněné rozporuplnými reáliemi. Mezi taková díla řadíme například knihy Bohumila Říhy *Honzíkova cesta* (1954), která i po kritickém přehodnocení koncepce děl pro děti a mládež, jež začalo koncem 50. let, zůstala jedním z mála úspěšných příkladů své doby; nebo *O letadélku Káněti* (1957) nebo Ludvíka Aškenazyho *Dětské etudy* (1955).

[40] Janáčková, 1999.

Tato díla jsou známá dodnes, avšak souběžně s nimi vznikala rovněž i dnes již neznámá. Těmi byli například knihy Silvy Krejčové, *Kluci, dáme se do toho* a *Pionýři* nebo kniha Bohumila Říhy *Na znamení zvonku*. Pro představu Říhovo dílo vypráví o dvou vzorných pionýrech na národní škole, kteří soutěžící o pozici premianta třídy. V závislosti na době vzniku přirozeně vítězí chlapec z dělnické rodiny, jehož charakterové vlastnosti jsou zcela bez poskvrnky.[41]

Spisovatel Eduard Petiška zpracovává prostřednictvím veršovaných i prozaických textů výchovné aspekty nejen pro předškoláky, ale i pro starší děti. Jedním z takových děl je například sbírka pohádek pro děti s názvem *Alenka jde spat*, která vyšla poprvé již v roce 1947 a jejíž jednotlivé pohádky jsou laděné do oblíbeného Petiškova humorného stylu. Pohádky v této knize často zobrazují svět z pohledu dětí a mají vtipné a nečekané zápletky. I přes svou humornou povahu a dobrodružný nádech obsahovaly Petiškovy knihy také výchovné prvky. Jeho příběhy často zprostředkovávaly morální hodnoty, učily děti respektu k druhým, práci, odvaze a schopnosti překonávat překážky. V roce 1955 vyšlo jeho leporelo *O jabloňce*, jehož povídky a příběhy, které mají společné téma – jabloně, prostřednictvím kterých se děti snaží naučit porozumět přírodě. Za sbírku jistě stojí také jeho kniha *O dětech a zvířátkách* z roku 1955 nebo kniha *Jak se Martínek ztratil* z roku 1956, která je určena dětem v předškolním věku.[42] Výchovné aspekty literatury pro děti a mládež budou podrobněji zpracovány v kapitole 5.2.

Oblíbeným žánrem ve druhé polovině 50. let 20. století byly stále nejen pohádky, ale také pověsti. Tyto příběhy často obsahovaly fantastické prvky, zázraky a morální ponaučení. Mnoho autorů psalo nové adaptace klasických pohádek nebo vytvářelo originální příběhy s podobnou tematikou. Jedním z takových autorů byl například Ivan Olbracht s knihou *Pověsti a bajky*, která vyšla roku 1955, nebo František Langer se svým dílem *Pražské legendy* z roku 1956, kterou vydal jako svou poslední knihu pro děti.[43]

Svého návratu na scénu se dočkal také žánr dívčího románu, jehož představitelkou byla například spisovatelka Helena Šmahelová se svým dílem *Mládí na křídlech* (1956) nebo knihou *Velké trápení* (1957), jejíž hlavní postavou je citlivá třináctiletá dívka jménem Jana, která se musí potýkat s obyčejnými starostmi a školními problémy i s nečekanými

[41] Tamtéž.
[42] Janáčková, 1999.
[43] Tamtéž.

potížemi způsobenými rozvodem rodičů a odloučením od sestry.[44] Další taková spisovatelka je například Valja Stýblová, která se v 50. letech 20. století stala významnou postavou v oblasti dětské literatury v Československu. Její kniha *Dům u nemocnice*, vydaná v roce 1959, má silný výchovný charakter, který podporuje morální vývoj dětského čtenáře. Příběh ukazuje důležitost empatie, soucitu a pomoci potřebným. Autorčin záměr byl vytvořit dílo, které by nejen zábavnou formou pobavilo děti, ale zároveň je vzdělalo a formovalo jejich charakter. Valja Stýblová psala srozumitelným a jednoduchým jazykem, který oslovil dětského čtenáře. Její příběhy byly často realistické a zaměřené na každodenní situace, které oslovily dětskou představivost a zaujaly je svou autentičností.[45]

V 60. letech začala do literatury pro děti a mládež pronikat tabuizovaná a často ideologicky nevhodná témata (např. drogová závislost, stárnutí, stáří, handicap, politika, ekologie a smrt). Zobrazení smrti v literatuře pro děti a mládež nabývá různých podob. Do jedinečné kategorie patří texty, které zprostředkovávají smrt způsobem, který přesahuje parametry zadaného tématu a nabývá významu kulturní metafory. Bojácné vyhýbání se tématu smrti se v současné české juvenilní literatuře již nevyskytuje. V současnosti se můžeme setkat s literaturou, která využívá humorné odlehčení nebo poetizaci pohádek k zachycení smrti ve svých tematických schématech bez jakéhokoliv děsu a hrůzného vyznění.

Závěrem lze uvést, že československá literatura pro děti z 50. let 20. století představuje zajímavý a mnohdy kontroverzní prvek v kontextu tehdejší politické a společenské situace. Byla to éra, kdy se literatura pro děti stala nástrojem propagandy komunistického režimu, což vedlo k výrazné ideologizaci a uniformitě mnoha dětských knih.

Jedním z klíčových rysů této literatury byla její silná propojenost s politickým režimem. Dětské knihy sloužily jako prostředek k propagaci socialistických ideálů a kritice kapitalismu. Postavy v těchto knihách často byly vykreslovány jako hrdinné bojovníky za spravedlnost a kolektivistické hodnoty, což mělo formovat mladou generaci do podoby socialistických občanů.

Dalším významným aspektem byla přítomnost socialistického realismu, který se zaměřoval na realistické zobrazení života v socialistické společnosti. Tento styl

---

[44] Tamtéž.
[45] Janáčková, 1999.

zdůrazňoval pozitivní role pracujících tříd a propagoval image nového člověka v nové společnosti.

Nicméně, i přes politický a ideologický tlak komunistického režimu se v této době objevovaly i díla a autoři, kteří dokázali najít prostor pro individuální vyjádření a odpor vůči režimu. Někteří autoři používali alegorické prvky kritiky, zatímco jiní se snažili najít subverzivní způsoby, jak vyjádřit své názory.

5.2. Výchovný aspekt literatury pro děti a mládež

Literatura pro děti a mládež v 50. letech 20. století byla využívána především k propagaci komunistických ideálů a hodnot, jako byla kolektivizace, třídní boj, internacionalismus a oddanost socialistické věci. Příběhy často zobrazovaly hrdiny, kteří bojovali za socialistickou věc a překonávali překážky ve prospěch kolektivního dobra.

Po druhé světové válce se s vytvářením lidové demokracie rozšířilo chápání dětí jako klíčového prvků budoucnosti nové společnosti, která je etnicky i sociálně výrazně sjednocená. Děti a mládež byly považovány za klíčový prvek budoucnosti socialistického státu. Byly vnímány jako ti, kteří budou pokračovat v budování nové společnosti a prosazovat socialistické hodnoty a ideály. *Mládež je představována jako generace komunismu nezatížená minulým dědictvím, generace vzorová, která v sobě dokonale ztělesňuje nové ideály.“*[46]

Výchova dětí a mládeže byla považována za důležitý prostředek k prosazování socialistických ideálů a hodnot. Školství a další instituce byly zaměřeny na formování dětí a mládeže podle socialistických principů, aby se stali oddanými příslušníky socialistické společnosti.

Ve školách byla povinná literatura vybírána podle kritérií a pravidel stanovených stranou, což zahrnovalo i několik ruských spisovatelů, jako byli Valentin Osejev (autor knih Dinka, Vaska Trubačov a jeho kamarádi, Správní kluci), Arkadij Gajdar (autor knih Škola, Čuk a Gek, Kluci jak se patří, Modrý hrneček) nebo Jevgenij Švarc. Pokud jde o časopisy pro děti, v únoru roku 1950 byl založen Ohníček, který měl pravidelnou rubriku nazvanou KUK – pionýrské kukátko, v níž se dětem připomínala významná výročí,

[46] Macura, Schmarc, Šámal, 2008, str. 163.

důležitost komunismu a pionýrské organizace. Dalším dětským časopisem, který spadal pod tuto rubriku, byl časopis Pionýr, který vycházel od roku 1953.

Mládež měla být rovněž aktivní a angažovaná v politickém životě. Byla organizována do různých mládežnických organizací, jako byla například Pionýrská organizace, která měla za úkol připravovat mládež na aktivní účast ve společenském a politickém životě. Dětská témata byla často využívána pro propagandistické účely strany. Děti byly často zapojeny do akcí sloužících k vyjádření moci, jako je vítání státníků, blahopřání k jubileím nebo stání jako čestná stráž u pomníků. V politických událostech posílaly otevřené dopisy, v nichž vyzývaly k odsouzení obžalovaných. Mládež, známá také jako mládež Gottwaldova, byla aktivním strážcem kulturních hranic.[47]

Po nástupu socialistického režimu došlo k využití literatury jako prostředku k převýchově mladých jedinců již od jejich nejranějšího věku. Komunistický režim prosazoval přísnou kontrolu nad výchovou dětí a mládeže a indoktrinaci socialistickými ideály. Literatura, školství a média byly kontrolovány a cenzurovány, aby podporovaly oficiální ideologii režimu a potlačovaly odlišné názory. Během budování nové společnosti byl umělecký charakter literatury postaven do pozadí a literatura byla vnímána spíše jako prostředek pro snazší implementaci nových ideálů a hodnot. V této době se stal dominantním modelem agitačně-výchovný styl literatury s komunistickým ideologickým zaměřením. Autoři byli vybízeni k prezentaci skutečnosti ve způsobu, který podporoval komunistické ideály, což často odporovalo přirozenému vývoji osobnosti dítěte a jeho zájmům.[48]

Důraz byl kladen na vzdělání a výchovu dětí a mládeže, aby se stali kvalifikovanými pracovníky, kteří budou přispívat k rozvoji socialistické společnosti. Vzdělání bylo vnímáno jako klíčový nástroj k osvobození od buržoazního útlaku a k posílení socialistického vědomí. K tomuto účelu velice přispěly již výše zmíněné tzv. školní povídky, které *„v produkci pro mládež představovaly určitou analogii tzv. budovatelských, výrobních próz pro dospělé“*[49]. Snažily se přiblížit dětem svět průmyslu a zemědělství, a ukázat jim, jakým způsobem by měly být zapojeny do budování nové společnosti: sledovaly jejich aktivity ve škole a v pionýrské organizaci, přičemž pionýrští hrdinové byli prezentováni jako přední představitelé socialistických pracovních postupů a chování, kteří obětovali svůj život pro nadřazené zájmy. Literatura se stala silným

[47] Brousek, 1987.
[48] Urbanová, 2003.
[49] Zapletal, 1985, str. 37.

nástrojem výchovy, který měl za úkol již od nejranějšího věku utvářet a dohlížet na dítě, aby se z něj stalo morálně správná osobnost.

I když se nám dnes takové postupy mohou zdát neobvyklé, neboť nereprezentují současný životní styl a zejména komfort dětí, v prvních letech po roce 1948 to nebylo ničím neobvyklým. Pionýrské ideály skutečně existovaly a školní povídka si je nemusela vymýšlet. Koncept práce a její vztah k mládeži, stejně jako role školní a mimoškolní práce při formování mladých jedinců, zaujala v této době přirozené místo a stala se důležitou součástí nové socialistické výchovy pro mládež, stejně jako pozitivní hrdinové.[50]

Až s koncem 50. let došlo k změně oficiálního postojů k dětem. Namísto toho, aby byly děti považovány za součást dospělého světa a sledovaly jeho tempo, začalo se uznávat, že mají své vlastní specifické charakteristiky a potřeby, jako jsou rozdílné požadavky na různé věkové skupiny nebo genderové aspekty.[51] V této době se objevovala díla s vyššími uměleckými ambicemi i v rámci oficiální kultury. Literatura pro děti a mládež měla relativně širší pole působnosti, což umožňovalo tvorbu s větší svobodou. Od 60. let se tedy literatura pro děti a mládež vyvíjela volněji.[52]

5.3. Pojetí dětství v literatuře

V literatuře v Československu v 50. letech 20. století bylo pojetí dětství úzce spojeno s politickými a ideologickými směry tehdejšího socialistického režimu. Dětství bylo vnímáno jako klíčové stádium vývoje, kdy je možné formovat dítě do budoucího aktivního člena socialistické společnosti. Děti byly chápány jako budoucnost státu a bylo kladen důraz na jejich výchovu ve smyslu přijímání a prosazování socialistických hodnot a ideálů. Texty byly často zaměřeny na výuku morálních hodnot a ideologických principů, které odpovídaly oficiální ideologii socialistického režimu. Dětská literatura měla podporovat oddanost režimu a propagovat jeho politické cíle.

Hlavní postavy v dětské literatuře často představovaly příkladné hrdiny, kteří se aktivně podíleli na budování socialistické společnosti a bojovali proti nepřátelům režimu. Tyto postavy sloužily jako role modely pro mladé čtenáře a měly je inspirovat k podobnému chování a hodnotám.

---

[50] Tamtéž.
[51] Rychlík, 2020.
[52] Segi Lukavská, 2018.

Dětské postavy byly často zobrazovány jako angažovaní a aktivní účastníci společenských událostí. Namísto pasivní role byli hrdinové často motivováni k aktivnímu konání ve prospěch kolektivu a socialistického pokroku. Dětští hrdinové byli často prezentováni jako ideální vzory, kteří představovali hodnoty nové socialistické společnosti. Jejich chování a jednání bylo často založeno na ideálech kolektivismu, solidarity a pracovitosti.

Dětské postavy často čelily různým výzvám a překážkám, které musely překonat. Jejich úsilí a odvaha při řešení problémů sloužily jako inspirace pro mladé čtenáře. Zároveň tyto postavy často vykazovaly silný vztah k vůdcům a autoritám socialistického režimu. Respektovaly jejich pokyny a podporovaly jejich cíle.[53]

Příklad takového hrdiny je Ferda Mravenec, který vznikl díky Ondřeji Sekorovi. Ferda Mravenec se odlišoval od ostatních animovaných postav tím, že představoval novodobého hrdinu, který byl činorodý a zručný ve všem, co dělal. Dokázal například opravit rádio a anténu, zkrotit býky, exceloval ve sportu a uměl si dělat legraci, dokonce i na účet svých přátel. Jeho chování bylo typicky klukovské, což mu pomáhalo přiblížit se svým čtenářům, zejména klukům, kteří se s ním mohli ztotožnit.

Jelikož se Ferda Mravenec choval moderně, musel se také přizpůsobovat době, a proto se aktivně účastnil dobové propagandy. Zúčastnil se pětiletého plánu, modernizoval mraveniště pomocí technických inovací, soutěžil v socialistických akcích na podporu republiky a pomáhal Berušce sbírat papír, čímž ji povzbudil k aktivitě. Navíc se nebál čelit různým výzvám, jako byla mandelinka bramborová.[54]

Literatura zdůrazňovala hodnoty oběti a kolektivismu, které byly považovány za důležité pro budování socialistické společnosti. Děti byly učeny, že je důležité myslet na blaho celé společnosti a být ochotny obětovat své osobní zájmy pro společný prospěch.

Jak již bylo zmíněno výše, s druhou polovinou 50. let je spojen 2. sjezd Svazu československých spisovatelů, kdy se literatura začíná soustřeďovat na nová témata, zvyšuje se zájem o další žánry dětské literatury a roste možnost uplatnění širokého spektra talentovaných tvůrčích osobností, které do dětské literatury vnášejí umělecké hodnoty.

---

[53] Zapletal, 1985.
[54] Stehlíková, 2003.

Toto období také přineslo změnu pohledu na pojetí dětství a založení odborného časopisu o dětské literatuře Zlatý máj v roce 1956, který se hlásil k uměleckým hodnotám české literatury pro děti a mládež. Dětský aspekt a pojetí dětství v literatuře jako tvůrčí proces se nejdříve proměnil v poezii díky autorům, kteří se v tvorbě pro dospělé stáhli do pozadí (např. František Hrubín), a také díky novým autorům ze střední a nově nastupující generace (např. Zdeněk Kriebel, Karel Šiktanc a další). Poezie prvně zmíněných autorů, zejména určená dětem předškolního věku, reflektovala zálibu dětí v spontánním přijímání textu a jeho doprovázení pohyby, zvuky a dramatizací.

Tyto prvky hravosti a dětské představivosti jako klíčové charakteristiky pojetí dětství se zejména rozvíjely v rurálním prostředí a byly úspěšně uplatňovány, především pokud čerpaly z autorova vlastního dětství. U autorů mladší generace nabývalo pojetí dětství nového významu. Dětský čtenář skrze slovo začal vnímat sám sebe a bezděčně počínal porozumívat svému vlastnímu myšlení, které často asociativně přecházelo z jednoho tématu na druhé.

Všechny tyto prvky braly v úvahu schopnosti dětí spojovat různé skutečnosti a jevy, ať už blízké nebo vzdálené. Tato proměna v přístupu k dětskému aspektu nebyla založena pouze na frekvenci používaných témat z dětství a dětských motivů, ale zejména na způsobu, jakým byl tento aspekt interpretován, včetně použití obecných mechanismů dětského myšlení a schopnosti autora proniknout do dětské psychiky s následným pohledem na dospělost.[55]

Na konci 50. let 20. století se tedy začalo upřednostňovat individuální zobrazení dětských postav s důrazem na jejich vlastní osobnost, zájmy a prožívání. Děti byly vnímány jako komplexní jednotlivci s vlastními emocemi, motivacemi a pocity, nikoli jen jako pasivní účastníci dospělých událostí.

Literatura pro děti začala zkoumat různorodá témata, která reflektovala rozmanitost dětského života a zkušeností. Kromě politických a ideologických témat se v textech objevovaly i otázky identity, rodiny, přátelství, dobrodružství, překonávání překážek apod. Kromě tradiční prózy a poezie začaly dětské texty zahrnovat i další literární žánry, jako jsou pohádky, dobrodružné příběhy, sci-fi, fantasy a detektivky. Tato rozmanitost umožňovala autorům lépe vyjádřit různorodost dětských zájmů a přání.

[55] Urbanová, 2003.

Literatura pro děti začala klást větší důraz na uměleckou kvalitu textů. Autoři se snažili psát literaturu, která by byla esteticky hodnotná a oslovila nejen dětské, ale i dospělé čtenáře. Vznikaly díla, která byla ceněna pro svou jazykovou a literární kvalitu. Autoři začali respektovat dětský svět jako samostatný a platný. Literatura přestala pouze moralizovat a vychovávat, ale začala spíše reflektovat a respektovat dětské prožívání a myšlení.

6. Žánrové rozdělení literatury pro děti a mládež

V 50. letech 20. století v Československu byla literatura pro děti a mládež rozdělena do různých žánrů, které reflektovaly různorodost dětských zájmů a potřeb. Základním žánrem literatury pro děti a mládež jsou pohádky a příběhová próza, které i v 50. letech 20. století zůstávaly jedním z nejoblíbenějších žánrů mezi dětmi. Tyto příběhy často měly morální poselství a mohly být inspirovány lidovou tradicí nebo moderními tématy. V této době byly ale rovněž často psány pohádky s politickým podtextem, které představovaly ideály socialistického režimu.

Žánr pohádky v této době je možné rozdělit na dva druhy: pohádka lidová a pohádka autorská. V lidové pohádce se objevuje spravedlivý svět, kde je zlo potrestáno a dobro odměněno. Zlí vládci neuspějí, zatímco prostí lidé získávají odměnu, včetně princezen a poloviny království. Často se objevuje motiv neznámého hrdiny, který zachraňuje princeznu od draka, čaroděje nebo obrů.

Pohádkový příběh se vyznačuje spojením fantazijních prvků s reálnou situací a obvykle se odehrává v neurčitém čase a prostoru, začínajícím frází jako „byl jednou jeden“. Každá pohádka začíná klidnou situací, kde postavy nemají žádné starosti. Poté však přichází nebezpečí a nějaká postava se dopustí provinění, což může symbolizovat růst a dospívání jak fyzicky, tak emocionálně. Dítě v pohádce tak prochází podobnými výzvami jako postavy, což je podle Streita způsob, jakým se rozvíjí a postupně opouští bezpečí rodiny.[56]

Neméně často se v lidových pohádkách objevuje postava obyčejného hrdiny, který nevlastní nadpřirozené síly ani kouzla. Tento typ hrdiny se spoléhá spíše na svou chytrost, sílu, náhodu nebo šibalské triky, aby vítězil nad nadpřirozenými bytostmi nebo nad

[56] Streit, 1992.

mocnými protivníky. Hrdina v pohádce je ale především vždy pevný a jeho jednání je obvykle jednoduché a snadno pochopitelné. Někdy však může chybět motivace a hrdina je spíše určen svými vnějšími charakteristikami než vnitřními pohnutkami.[57]

Autorská pohádka, i když je mladší než pohádka lidová, používá principy fantazie podobné lidovým pohádkám, zároveň překračuje tradiční rámcové hranice. Tento druh pohádky si uvědomuje specifika pohádkového prostředí a času, ale zároveň se odchyluje od ustálených pravidel a konvencí. Díky tomu, že není vázána na standardní normy, může hledat inspiraci i mimo klasický žánr pohádek. Hledá nové motivy nebo reinterpretuje ty již známé, často s inovativním přístupem. Autorská pohádka výrazně personalizuje pohádkový žánr a občas přehání charakteristiky pohádkových postav a předmětů pomocí přehnaných prostředků. Tímto způsobem se mění vztah mezi tradiční a moderní pohádkou, včetně aktualizace obsahu a současného kontextu.[58]

Autoři autorských pohádek se tedy snažili přistupovat k žánru s moderním a inovativním přístupem. To znamenalo, že se odchylovali od tradičních pohádkových motivů a témat a hledali nové inspirace a náměty. Mnohé autorské pohádky nesly také výchovnou zprávu či morální ponaučení, které se snažily předat mladým čtenářům. Tyto pohádky často obsahovaly skryté poselství nebo se dotýkaly společenských a politických témat vhodných pro výchovu socialistického občana.

Na konci 50. let můžeme pozorovat jistý posun ve tvorbě autorské pohádky. Například Jan Werich ve svém díle *Fimfárum* (1960) obnovuje tradiční lidové motivy, avšak ve světle současných představ. Podle Šmahelové Werichovy příběhy rozmazávají hranice mezi dětskou a dospělou literaturou, mezi tradičními a moderními prvky, mezi folklórem a uměleckým vyjádřením. Werich jako vypravěč vtipně komentuje události, reflektuje současné problémy, a ironicky komentuje lidskou pošetilost. Otakar Chaloupka, který se věnuje literatuře pro děti, ve svém díle *Kontury české literatury pro děti a mládež* (1984) také analyzuje Werichovu tvorbu. Podle něj Werich *„tvoří v jistém smyslu spojnici mezi pohádkářstvím spjatým s lidovou slovesností a tzv. moderní pohádkou“.*[59]

Dalším oblíbeným žánrem, který má původ v lidové slovesnosti, je pověst. Společně s historickou prózou patřily k oblíbené dětské četbě. V 50. letech ale i později bylo

[57] Tille, 1966.
[58] Toman, 1992.
[59] Chaloupka, 1984, str. 395.

poukazováno na jejich místo ve výchově k vlastenectví. Vývoj historické prózy měl různorodý charakter v závislosti na tématech, kterým se autoři věnovali. Například v roce 1953 Zdeněk Vavřík vydal knihu s názvem *Čtení o Janu Želivském*, zatímco Ivan Olbracht přinesl novou podobu starým lidovým příběhům ve své knize *Pověsti a bajky*, vydané v roce 1955. Olbracht se zaměřil na moderní adaptaci těchto příběhů, spojující osobitý přístup k starozákonním mýtům, českým pověstem a staroindickým bajkám, což shrnul ve své trojici knih určených mládeži.[60]

Se svou historickou prózou se vrací také Miloš Václav Kratochvíl, který v roce 1954 vydal *Pozoruhodné příběhy a dobrodružství Jana Kornela*. V tomto románu líčí život obyčejného českého vojáka, který prožil třicetiletou válku a stal se otrokem a dělníkem na západoindických plantážích. Po svém osvobození piráty se vrátil zpět do Čech. Kratochvíl se k historii v dětské literatuře vrátil i v roce 1959 s knihou *Báje a pověsti z Čech*, ve které převyprávěl legendární příběhy z naší historie.[61]

Jak již bylo zmíněno v kapitole 5.1., na scénu se vrátil také žánr dívčího románu. Touha mladých čtenářů po dobrodružství a překonávání překážek vedla k vzniku a rozvoji intencionální literatury pro děti a mládež. Mohla tak vzniknout také již výše zmíněná příběhová próza. Tato literatura se zaměřuje na jednoduché a přímočaré vyprávění, které je uzavřené v ohraničeném časovém rámci. Příběhy se často odehrávají v prostředí blízkém dětem a mají za cíl evokovat jejich vlastní zážitky a pomáhat jim rozvíjet slovní zásobu. S menším počtem postav a zjednodušenou charakteristikou je snazší se v příběhu orientovat. Tematický záběr se postupně rozšiřuje spolu s rostoucím povědomím dětí a jejich sociálními interakcemi. Kromě povídek ze života dětí jsou populární i příběhy s přírodní tematikou. V některých příbězích se děj vyvíjí postupně, jako například v příběhu *Honzíkova cesta* od Bohumila Říhy.[62]

Dobrodružné příběhy pro starší děti se zaměřují na hrdiny, kteří čelí různým výzvám a překážkám v cestě do světa dospělých. Tyto příběhy vzbuzují napětí prostřednictvím různých rizik a zkoušek, které hlavní postavy musí překonat. Rovněž jsou plné vzrušujícího děje a mají hlavní postavu, která vykazuje hrdinské vlastnosti, jakými jsou například statečnost, věrnost, obratnost a důmyslnost. Často se tyto příběhy odehrávají na exotických místech, jako jsou vesmír, divoký západ, tropy, moře nebo polární expedice,

[60] Janáčková, 1999.
[61] Janáčková, 1999.
[62] Gebhartová, 1987.

nebo jsou umístěny do jiných časů, jako minulost či budoucnost. Tyto příběhy umožňují mladým čtenářům identifikovat se s hlavním hrdinou, který je jasně definován v základních vlastnostech.[63]

Od konce 50. let a zejména od 60. let je evidentní, že příběh se šťastným koncem nestačí. *„Podstatná přestavba životního stylu, morálky a mentality lidí, při niž vznikají nové konflikty nevysvětlitelné již pouze ve schématech boje s přežitky minulosti, vytváří totiž méně zřetelnou a méně přehlednou situaci, v ní se otevírá řada nových problémů, na než se obtížně hledá odpověď, řešení není tak jasné a předem zjevné, jak tomu bylo dříve.“*[64] Autoři se snaží najít nový přístup k psaní literatury s dětskou tematikou, zaměřují se na hlubší porozumění postojům dětí a komplexnější zobrazení vztahů mezi lidmi. Často je jejich vyprávění v první osobě, kdy je vypravěč zároveň i hlavní postava povídky či románu. Obtížné situace bývají vykresleny z pohledu dítěte, kladou se zde otázky namísto poskytování jednoznačných odpovědí, a existuje více možností, jak situace řešit. Šťastný konec není automaticky předem určen, ale vyplývá z celkového smyslu příběhu s velkou důvěrou v čtenářovu schopnost vyrovnat se i s náročnějšími životními situacemi.

Od 60. let 20. století tedy lze zaznamenat výrazný pozitivní posun intencionální literatury směrem ke čtenářům. Dochází k postupnému uvolňování, kdy již není kladen takový důraz na propagandistické pojetí textu a začínají vycházet díla, která se více zaměřují na dětské čtenáře a jejich zájmy. Literární díla pro děti a mládež začala více reflektovat různorodost společnosti a začala se otevírat jiným tématům. Autoři se začali zaměřovat na otázky identity, rodiny, přátelství a dobrodružství.

7. Praktická část

Literatura pro děti a mládež byla po většinu 20. století ovlivňována politickým režimem. Literatura nejen pro děti sloužila především jako nástroj pro politický systém, do kterého bylo možné vtisknout spoustu principiálních prvků. Jakým způsobem rozuměly děti a mládež prvkům v této literatuře v 50. letech 20. století již nejspíš není možné výzkumem prokázat, a proto je tento výzkum zaměřen na mládež současnou.

---

[63] Mocná, 2004.
[64] Chaloupka, Nezkusil, 1979, str. 20.

7.1. Metodika výzkumu

Pro výzkum jsem jako nejvhodnější metodu ke sběru dat zvolila dotazník. Jelikož obsahuje otázky dvojího typu – a to jak uzavřené (strukturované), tak otevřené (nestrukturované) – můžeme ho označit za dotazník kombinovaný.

Výzkum bude soustředěn na tři hlavní cíle. Prvním z těchto cílů je zjistit, jaké principiální prvky se opakují v literatuře pro děti v 50. letech 20. století. Tento cíl je především úkolem výzkumníka a jeho základem je teoretická část této diplomové práce. Úkolem výzkumníka rovněž je vybrání vhodného textu, ve kterém tyto principiální prvky budou jasně rozpoznatelné.

Druhým cílem, který je rovněž již cílem dotazníkového šetření, je zjistit, jak tyto literární texty působí na současnou mládež. Prostřednictvím dotazníkového šetření bude zjišťováno, jak respondenti rozumí textu jako takovému a jak rozumí jednotlivým slovům, slovním obratům a jiným prvkům obsaženým v textu. V neposlední řadě tedy by tedy dotazník měl prověřit, jak jsou žáci ZŠ v současné době schopni porozumět starším textům. Na základě těchto cílů byl navržen soubor otázek, které mají poskytnout požadované informace.

Na základě těchto cílů byly formulovány následující výzkumné otázky:

Otázka 1: Jaké principiální prvky se opakují v literatuře pro děti v 50. letech 20. století?

Otázka 2: Jak na současné žáky působí starší literatura?

Otázka 3: Jak žáci v současné době rozumí jednotlivým prvkům této literatury?

Hlavními dvěma hypotézami, které by tato diplomová práce měla potvrdit či vyvrátit, jsou:

Hypotéza 1: Existuje statisticky významný negativní vztah mezi stářím textu a porozuměním danému textu současnými žáky.

Hypotéza 2: Existuje rozdíl mezi literaturou publikovanou v 50. letech 20. století a současnou literaturou pro mládež.

Dotazníkové šetření je často považováno za efektivní metodu sběru dat, protože umožňuje získat velké množství informací od respondentů v relativně krátkém čase. Dotazník jako forma výzkumu bude blíže charakterizován v kapitole 7.1.1.

7.1.1. Dotazníkové šetření

Dotazník je často využívaným prostředkem pro zkoumání velkého množství lidí. Kvalita informací získaných pomocí dotazníku závisí na tom, jak je dotazník strukturován a na spolehlivosti odpovědí osob, které se na výzkumu podílejí. Důležité je, aby otázky nebyly nátlakové nebo nejasné a aby byly srozumitelné pro všechny respondenty. Jednou z výhod dotazníku je možnost jeho statistické analýzy.

Při přípravě dotazníkového výzkumu je klíčové zajistit, aby otázky v dotazníku byly jasné a snadno pochopitelné, přičemž je důležité brát v úvahu věk, vzdělání a motivaci respondentů. Formulace otázek musí být zcela jednoznačná, a dotazník by měl získávat pouze nezbytné informace, které nelze získat jinak. K úspěchu každého dotazníkového šetření je nezbytná spolupráce respondentů, kterou můžeme zvýšit jejich motivací. Důležité je také, aby dotazník obsahoval jasné instrukce k jeho vyplnění. Při sestavování dotazníku je také důležité myslet na to, jak budou výsledky zpracovávány, i když přílišné snahy o usnadnění zpracování mohou vést k zmatení respondentů.[65]

Pro účely mého výzkumu jsem se rozhodla použít dotazník, který obsahoval především uzavřené otázky. Uzavřené otázky mají pevně stanovený počet předpřipravených odpovědí, které jsou respondentům předloženy. Tento formát usnadňuje rychlou analýzu dotazníků a zvyšuje ochotu respondentů k vyplnění dotazníku. Nevýhodou je, že všechny možné odpovědi jsou omezeny na předem dané možnosti.[66]

Dále jsem v dotazníku použila otázky výběrového typu. U těchto otázek jsou respondentům nabídnuty odpovědi, z nichž mají vybrat jednu. Je důležité, aby nabídka odpovědí obsahovala dostatečné možnosti, ale zároveň nebyla příliš rozsáhlá.[67]

---

[65] Chráska, 2007.
[66] Tamtéž.
[67] Tamtéž.

Dotazník (viz Přílohy) obsahuje 13 otázek, přičemž poměr mezi otevřenými a uzavřenými otázkami byl přibližně 4:9 ve prospěch uzavřených otázek. Otevřené otázky v dotazníku jsou takové, které respondentovi umožňují vyjádřit své odpovědi vlastními slovy, aniž by mu byly poskytnuty pevně stanovené možnosti odpovědí. Tyto otázky jsou často formulovány tak, aby respondent mohl volně vyjádřit své myšlenky, postoje nebo zkušenosti k dané problematice. Odpovědi na otevřené otázky mohou být rozmanité a často poskytují detailní a rozsáhlejší informace o názorech respondentů než uzavřené otázky.

Podle Reichela (2009) má vizuální stránka dotazníku klíčový vliv na první dojem, který respondent získá hned po jeho obdržení. Důležitým faktorem je grafické provedení, kvalita papíru, barevnost, velikost písma a jednoduché grafické prvky, které mohou ovlivnit respondentovu reakci. Dále je důležitá uživatelská přívětivost, která se projevuje v optimální délce dotazníku, jednoduchých a srozumitelných možnostech odpovědí a atraktivním grafickém zpracování otázek. Praxe ukázala, že kvalitně provedený dotazník výrazně zvyšuje jeho návratnost.[68]

Co se týče zadávání dotazníku, existuje několik možných způsobů zadání dotazníku. Nejpreferovanější metodou je osobní zadání, což minimalizuje potenciální nesrovnalosti a umožňuje reagovat na případné otázky respondentů. Další možností je zadání dotazníku jinou osobou, například vyučujícím, avšak při této metodě se stále vyskytují chyby, které se v osobním zadání dotazníku eliminují. U obou těchto variant se obvykle dosahuje vysoké návratnosti dotazníků, zpravidla 90-95 %, výjimečně až 100 %. Méně vhodným způsobem je distribuce dotazníku pomocí e-mailu nebo poštou, protože oba tyto přístupy zvyšují riziko neúčasti při zadávání a mohou vést k nižší návratnosti dotazníku, která se obvykle pohybuje kolem 10-15 %.[69]

V případě tohoto výzkumu jsem využila možnosti zadání písemného dotazníku jinou osobou, kterou byl/a vyučující dané třídy. Dle mého názoru tím nijak neutrpěla kvalita vyplňování dotazníku a ani při konzultaci s vyučujícími, kdy jsem zjišťovala jejich zpětnou vazbu k dotazníkovému šetření, jsem se nesetkala s žádnými negativními komentáři či připomínkami k zadávání dotazníku, popřípadě k nejasnostem ze strany žáků ohledně vyplňování.

[68] Reichel, 2009.
[69] Skutil a spol., 2011.

7.1.2. Charakteristika vybraného textu

Zacílení výzkumu je orientováno na porozumění textu z 50. let 20. století současnou mládeží, konkrétně ve věku 11-13 let. Pro realizaci tohoto výzkumu byla zvolena ukázka z páté kapitoly knihy Bohumila Říhy *Honzíkova cesta*, konkrétně se jedná o kapitolu s názvem Družstevní vajíčko – vydání z roku 1954 ve Státním nakladatelstvím dětské knihy. Při výběru textu jsem postupovala dle předem vymezených kritérií:

- Text musí odpovídat čtenářské kompetenci cílové skupiny.
- Text musí obsahovat principiální prvky literatury pro děti a mládež aplikovaných v 50. letech 20. století.
- Text musí být v nezkrácené podobě. Jeho délka však nesmí přesáhnout délku textů obvykle čtených v hodinách literární výchovy.

Tento konkrétní úryvek (viz Přílohy) byl vybrán na základě situace, která popisuje situaci, ve které malý chlapec Honzík navštěvuje drůbežárnu se svou babičkou. Fakt, že se děj odehrává v prostředí drůbežárny, je charakteristickým prvkem této literatury, jelikož se jedná o prostředí blízké každodennímu životu dětí v té době. Autor využívá tuto situaci k ilustraci určitých hodnot a principů, které chtěl předat mladým čtenářům. Rovněž byl tento úryvek vybrán na základě jazykových prostředků, kterými jsou právě propagandistické prvky (např. „družstevní“), které jsou podrobněji rozebrány níže.

Honzík je zvědavý a ptá se své babičky, proč jsou zde pouze bílé slepice. Babička mu vysvětluje, že se jedná o čistý chov a že bílé slepice nesou hodně vajec. Tento prvek u respondentů patrně nezůstane bez povšimnutí, avšak z jiného důvodu než z dobového hlediska. Dnešní mládež má přirozenou schopnost vnímat a rozlišovat různé druhy diskriminace či nespravedlnosti. I když nemusí mít hluboké pochopení politických nebo sociálních konceptů, je schopna zachytit náznaky nerovnosti, ať již mezi lidmi nebo mezi zvířaty. V tomto konkrétním případě se může jednat o diskriminaci zvířat na základě barvy či čistoty jejich chovu. Respondenti si tedy budou tento prvek projektovat do vlastních empirických zkušeností a do jednání současné společnosti. Zmíněný příklad chovu slepic může být ale z dobového hlediska interpretován jako alegorie na socialistické hodnoty kolektivismu a spolupráce, které byly v té době důrazně propagovány.

Když slepice snese vejce, Honzík je nadšený a chtěl by si ho vzít domů. Avšak babička mu vysvětluje, že to není možné, protože vejce v drůbežárně jsou družstevní a musí zůstat tam. Honzík se ptá, jak babička pozná družstevní vejce od těch domácích, a babička mu vysvětluje, že družstevní slepice nesou družstevní vejce, zatímco slepice domácí nesou vajíčka domácí. Honzík pochopí a vrátí vajíčko zpět do hnízda.

Tento principiální prvek literatury pro děti z 50. letech 20. století, jímž je pojem „družstevní“, je stěžejní pro celý text i výzkum, jelikož se zde bude zkoumat, jakým způsobem je schopna současná mládež tomuto pojmu porozumět na základě předloženého textu. Dalším zkoumaným pojmem bude slovo „kukaň“, které již nepatří do běžné slovní zásoby současné mládeže vyrůstající ve městě.

Úryvek byl zvolen na základě tohoto principiálního prvku, jelikož družstevní vlastnictví je jedním z charakteristických prvků literatury pro děti a mládež z této doby. Očekává se, že respondenti dotazníku na tento prvek sami upozorní v otevřené otázce č. 4

Rovněž zajímavá je také didaktická role postav. Postavy, jako je babička a Honzík, jsou nositeli didaktické zprávy. Babička hraje roli učitele, který vyučuje mladší generaci, zatímco Honzík zastupuje postavu žáka, který se učí a ptá se na věci, které ho zajímají. Text v sobě nese určitou didaktickou zprávu, kdy babička vyučuje Honzíka o významu družstevního chovu slepic a o zodpovědnosti vůči společnosti. Tento aspekt byl typický pro literaturu pro děti a mládež v té době, která měla vychovávat novou generaci v souladu s ideologií tehdejšího režimu.

Novela *Honzíkova cesta* byla poprvé publikována v roce 1954 Státním nakladatelstvím dětské knihy s určením pro předškolní věk. Toto vydání spadalo do období vrcholícího socialistického realismu, kdy se snažilo skloubit postupy tohoto směru podle sovětského vzoru s tvorbou pro děti a mládež. V téže době vyšla i řada dalších děl, která měla za cíl vysvětlit dětem důvody a pozitiva společenských změn.

I přes pozdější kritické přehodnocení tohoto přístupu zůstala *Honzíkova cesta* jedním z mála úspěšných experimentů v této oblasti. V té době byl v literárním kontextu důraz kladen zejména na časové reálie, jako je fungování jednotných zemědělských družstev.

Přesto se Honzíkova cesta stala velmi populární, byla vydávána ve velkých nákladech, její úryvky byly uváděny v čítankách a byla přeložena do několika světových jazyků.[70]

Autor této knihy, Bohumil Říha, měl významnou pozici v oblasti dětské literatury a literárních institucí. Roku 1957 se stal ředitelem Státního nakladatelství dětské knihy a později, od roku 1964, působil jako předseda české sekce IBBY (International Board on Books for Young People – Mezinárodní sdružení pro dětskou knihu).[71]

Říhovo dílo se znovu stalo středem pozornosti médií až v souvislosti s případem zásahů do textu *Honzíkovy cesty* po pádu komunistického režimu, které provedlo nakladatelství Axióma, výhradní držitel autorských práv. Podstata těchto zásahů do textu Honzíkovy cesty je reflektována v tabulce, která porovnává vydání poslední verze textu od autorova pera ze státního nakladatelství před rokem 1989 a první vydání od soukromého nakladatelství po tomto roce.[72]

7.1.3. Respondenti dotazníkového šetření

Respondent je jedinec, který se účastní výzkumu nebo šetření, poskytující informace na základě dotazů nebo jiných forem zkoumání. Může mít různé charakteristiky, včetně věku, pohlaví, vzdělání, zaměstnání, sociálního stavu a zkušeností. Jeho účast může být dobrovolná nebo podmíněná určitými faktory, jako je například odměna.

Respondent může mít různé motivace k účasti, jako je zájem o téma výzkumu, podpora výzkumného procesu nebo očekávání vlastního prospěchu. Jeho odpovědi mohou ovlivnit různé faktory, včetně jeho osobních zkušeností, postoje, přesvědčení a vnímání zkoumaného tématu. Jeho reakce mohou být ovlivněny i kontextem, ve kterém jsou dotazy kladené, a formou, jakou jsou otázky prezentovány.

Výzkum byl realizován v měsíci dubnu roku 2024. Dotazníkového šetření se zúčastnilo 102 respondentů ze 6.-7. ročníku Základní školy Mládežnická v Trutnově. Toto věkové rozmezí (11-13 let) bylo zvoleno na základě jejich předchozí zkušenosti s daným textem.

---

[70] Například anglický překlad Johnny's Journey, přel. Ella Andersonová, Dagmar Trojanová, London, J. M. Dent 1970; španělský El viaje de Juan, Barcelona, Noguer 1984; či japonský Hondžíku no tabi, přel. Hiroko Ideová, Tomiko Inuiová, Tókjó, Dóšinša 1981.

[71] PETRÁČEK, Zbyněk. *„Postmoderní Honzík v postdružstevním světě. I dnes jsou spisovatelé ochotni převyprávět svá díla“,* Respekt 17, 1996, č. 20, s. 2.

[72] Podrobný srovnávací textologický rozbor lze nalézt v práci Zdeňky Vavruškové: *Má se literatura pro děti a mládež upravovat?*, diplomová práce, Brno, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2006.

Zároveň bylo důležité, aby respondenti již byli alespoň částečně obeznámeni s literárněhistorickým kontextem a dokázali v textu rozpoznat principiální prvky této literatury. Je jasné, že text je primárně zacílen na mladší děti, nicméně žáci prvního stupně základní školy ještě nejsou plně schopni odhalit propagandistické prvky v literatuře.

Na dotazníkovém šetření se podílelo 59 dívek a 43 chlapců, z nichž jeden žák byl ukrajinského původu. Věkové rozložení respondentů se pohybovalo v rozmezí od 11 do 13 let. V tomto ohledu se domnívám, že konkrétní věk ani pohlaví nehraje roli. Nejdůležitějšími faktory tohoto dotazníku tedy budou skutečnosti, do jaké míry se respondenti setkávají s literaturou, jak bohatá je jejich slovní zásoba a do jaké míry jsou schopni porozumět předloženému textu.

7.2. Vyhodnocování dotazníku a zpracování získaných údajů

Informace získané z odpovědí na všech 13 otázek od 102 účastníků byly importovány do platformy Survio, kde byly analyzovány a prezentovány pomocí tabulek a grafů. V této kapitole jsou uvedeny tyto tabulky a grafy, které jsou také interpretovány slovně. Číselné hodnoty uvedené v těchto tabulkách a grafech jsou vyjádřeny jako procenta. Pro lepší čitelnost byla použita aproximace na jedno desetinné místo. V dodatku jsou k dispozici tabulky s detailními údaji o počtech odpovědí na jednotlivé otázky. V případě otázek s více možnými odpověďmi byl použit vážený průměr, který byl zaokrouhlen na dvě desetinná místa.

První otázka v dotazníku byla zaměřena čistě na estetický dojem úryvku. Zde se úryvku z knížky Honzíkova cesta dostalo kladného hodnocení, jelikož 82,4 % respondentů z řad

1 Líbil se vám tento úryvek?

Výběr z možností, zodpovězeno 102 x, nezodpovězeno 0 x

Možnosti odpovědí	Responzí	Podíl
ano	84	82,4%
ne	18	17,6%

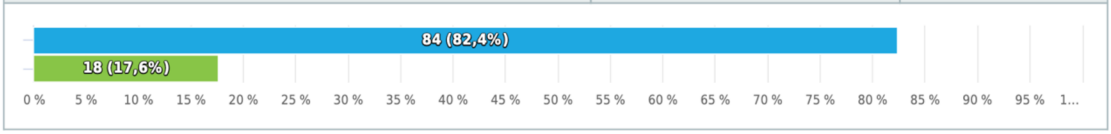

současné mládeže odpovědělo, že se jim úryvek líbil a pouhých 17,6 % odpovědělo záporně.

Zdroj: vlastní výzkum

Druhá otázka apeluje na dlouhodobou paměť žáků 6.-7. třídy, jelikož všechny třídy prošly 1. stupněm na téže škole, která má do dnešní doby zařazenou knihu Honzíkova cesta v povinné četbě. Většina žáků se tedy s tímto textem již setkala; drobné odchylky mohou nastat u žáků, kteří přestoupili z jiné školy, která tuto knihu v povinné četbě nemá, či u žáků jiné národnosti.

V grafu však můžeme vidět, že 48 % žáků odpovědělo na otázku záporně. Může to tedy vypovídat o tom, že text je pro dnešní mládež natolik nezajímavý a prostý jakékoliv větší akce, na kterou jsou zvyklí z akčních filmů a her, že text nestojí za uchování v dlouhodobé paměti současných žáků.

2 Setkali jste se s tímto textem již někdy dříve?

Výběr z možností, zodpovězeno 102 x, nezodpovězeno 0 x

Možnosti odpovědí	Responzí	Podíl
ano	53	52,0%
ne	49	48,0%

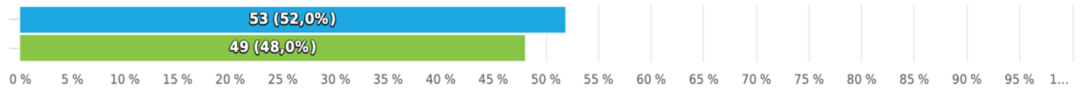

Zdroj: vlastní výzkum

Třetí otázka již byla zaměřena na porozumění textu, a to nejdříve v obecné rovině, jelikož porozumění textu jako celku je pro literární výchovu na základních školách zásadní. V tomto případě 54,9 % žáků odpovědělo, že se v textu vyskytují pojmy nebo slovní obraty, kterým nerozumí, a 45,1 % žáků uvedlo, že text neobsahoval žádné nesrozumitelné zvláštnosti.

Při procházení jednotlivých dotazníků jsem však mohla sledovat také trend odpovědět na tuto otázku záporně, avšak na následující otázky č. 5 nebo 7 odpovědět rovněž záporně.

Vysvětlit by se to samozřejmě dalo tím, že žáci nepokládali za nutné v otázce č. 4 znovu uvádět pojmy, na které jsem se ve výzkumu přímo dotazovala, anebo také neochotou odpovídat na otázku č. 4 slovně.

3 Obsahuje text nějaké zvláštnosti, kterým nerozumíš?

Výběr z možností, zodpovězeno 102 x, nezodpovězeno 0 x

Možnosti odpovědí	Responzí	Podíl
ano	56	54,9%
ne	46	45,1%

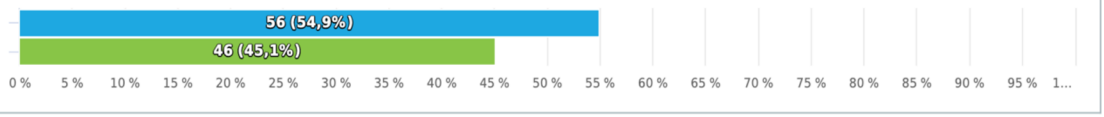

Zdroj: vlastní výzkum

Čtvrtá otázka byla otevřená a navazovala na předchozí otázku, kdy se respondentů doptávala na konkrétní zvláštnosti, kterým v textu nerozuměli. Na tuto otázku odpovědělo 56 respondentů, přičemž 26 z nich uvedlo slovo „družstevní“ a 11 z nich uvedlo pojem „kukaň“. Třetím nejzmiňovanějším pojmem, avšak s pouhými 5 respondenty, bylo slovo „drůbežárna“. Ostatní odpovědi obsahovaly většinou kombinaci těchto pojmů, přičemž pouze 2 respondenti uvedli jako zvláštnost pojem „čistý chov“.

Zde se očekávalo, že respondenti upozorní na pojem „družstevní“, popřípadě na propagandistický pojem „čistý chov“, který je zde spojen výhradně s bílými slepicemi. Jak je uvedeno výše, z dobového hlediska je tento prvek interpretován jako alegorie na socialistické hodnoty kolektivismu a spolupráce, které byly v té době důrazně propagovány.

Pátá otázka je zaměřena na konkrétní pojem „družstevní“. Tato otázka měla za úkol prozkoumat, zda žáci, jsou schopni porozumět určitému principiálnímu prvku z období 50. let 20. století, pokud je uveden separátně.

Výsledky se od mého očekávání značně lišily, jelikož 51 % žáků odpovědělo, že pojmu nerozumí, a 49 % žáků pojmu rozumělo. Při procházení jednotlivých dotazníků jsem se

ale setkala také s případy, kdy konkrétní žák odpověděl na tuto otázku „ano“, avšak v následující otázce odpověděl chybně.

5 Rozumíte slovu „družstevní“?

Výběr z možností, zodpovězeno 102 x, nezodpovězeno 0 x

Možnosti odpovědí	Responzí	Podíl
ano	50	49,0%
ne	52	51,0%

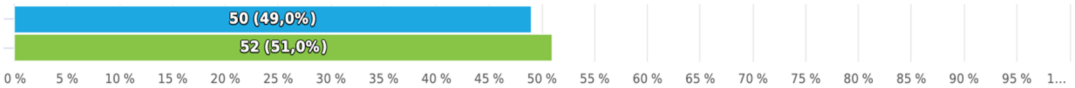

Zdroj: vlastní výzkum

Šestá otázka byla rovněž uzavřená, avšak v tomto případě se jednalo o výběr mezi třemi možnostmi, z nichž jen jedna odpověď byla správná. Správnou odpovědí byl bod b) se zněním „označení pro předmět, která patří určitému spolku, jehož účelem je poskytovat členům v něm seskupeným určité výhody“, přičemž tuto odpověď zvolilo 54,9 % respondentů. Zbývajících 25,5 % respondentů označilo za správnou odpověď a) „označení předmětu, který si nesmí vzít kdokoliv“, která koresponduje s textem, avšak není správnou definicí pojmu. Neméně velký počet respondentů, a sice 19,6 %, označilo za domnělou správnou odpověď c) „označení pro předmět, který pochází ze vzácného zdroje a nesmí být odcizen“. Tato odpověď nejenže nekoresponduje s textem, ale není ani správnou definicí pojmu.

Vzhledem k poměru správných odpovědí (54,9 %) a chybných odpovědí (45,1 %) lze tedy usuzovat, že současná mládež zastoupená 102 respondenty není schopná porozumět starším textům tak dobře, jako textům současným. Rovněž je zde patrná horší schopnost porozumění principiálním prvkům v literatuře pro děti, jež v Československu vznikala v 50. letech 20. století.

6 Která definice podle vás nejlépe vystihuje pojem „družstevní“?

Výběr z možností, zodpovězeno 102 x, nezodpovězeno 0 x

Možnosti odpovědí	Responzí	Podíl
označení předmětu, který si nesmí vzít kdokoliv	20	19,6%
označení pro předmět, která patří určitému spolku, jehož účelem je poskytovat členům v něm seskupeným určité výhody	56	54,9%
označení pro předmět, který pochází ze vzácného zdroje a nesmí být odcizen	26	25,5%

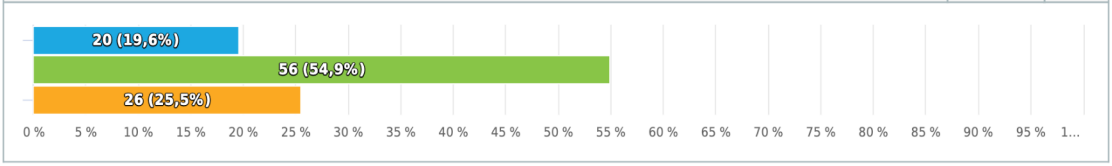

Zdroj: vlastní výzkum

Sedmá otázka byla opět uzavřená a tentokrát byla zaměřena na pojem „kukaň“, který se dle předpokladů v současné době objevuje pouze ve slovníku určité skupiny lidí, a nikoliv ve slovníku současné městské mládeže.[73] Touto otázkou bylo zkoumáno, nakolik je současná mládež schopna porozumět prvkům starších textů bez propagandistického podtextu, jelikož jedním z cílů literární výchovy je také porozumění textu jako celku.

Jak můžeme vidět v grafu 65,7 % respondentů uvedlo, že daný pojem znají, a 34,3 % respondentů uvedlo, že nikoliv. Rovněž zde chci ale upozornit na trend, kterého jsem si všimla při procházení jednotlivých dotazníků, a sice že několik respondentů odpovědělo na tuto otázku kladně, avšak na otázku č. 8 záporně.

7 Rozumíte slovu "kukaň"?

Výběr z možností, zodpovězeno 102 x, nezodpovězeno 0 x

Možnosti odpovědí	Responzí	Podíl
ano	67	65,7%
ne	35	34,3%

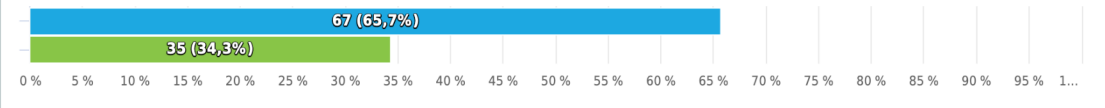

Zdroj: vlastní výzkum

[73] viz otázka č. 11

Osmá otázka byla zaměřena na kognitivní znalosti a empirické zkušenosti jednotlivých respondentů, které prověřovala uzavřenou formou prosté odpovědi „ano“ nebo „ne“. Zjišťovala podrobnosti k otázce č. 7, a sice zda současná mládež ví, jak kukaň vypadá. Zde více respondentů, konkrétně 52,9 %, uvedlo odpověď zápornou a 47,1 % uvedlo odpověď kladnou.

Ze zřejmého nepoměru mezi odpověďmi na otázku č. 7 a č. 8 můžeme usuzovat, že respondenti jsou v rámci celého kontextu úryvku schopni vyvodit, co pojem znamená, a porozumět mu, avšak z hlediska svých empirických zkušeností si nejsou schopni imaginativně předmět představit. Z toho lze vyvozovat, že text je pro ně již příliš starý, jelikož obsahuje reálie, se kterými se již v běžném životě nesetkávají, a tudíž by pro ně současný text se současnými reáliemi byl v povinné četbě na základní škole mnohem bližší než tento.

8 Víte, jak taková kukaň vypadá?

Výběr z možností, zodpovězeno 102 x, nezodpovězeno 0 x

Možnosti odpovědí	Responzí	Podíl
ano	48	47,1%
ne	54	52,9%

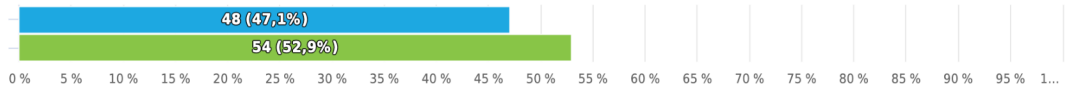

Zdroj: vlastní výzkum

Devátá otázka uzavřeného charakteru měla za úkol prozkoumat, zda daný úryvek dokáže být současné mládeži užitečný a určitým způsobem obohatit její znalosti či zkušenosti. Aby nedošlo ke znehodnocení této části dotazníku, následující dvě otázky byly otevřené a vždy jen jedna z nich byla určena dané skupině respondentů. Otázka č. 10 zjišťovala, kterou novou informaci, se žáci v textu dozvěděli, přičemž otázka č. 11 naopak zjišťovala, která informace či formulace v textu připadala zvláštní těm, kteří na otázku č. 9 odpověděli záporně.

Záporně odpověděla většina respondentů. a to 52,9 %. O něco málo menší část respondentů (47,1 %) uvedlo, že se v textu dozvěděli novou informaci.

9 Dozvěděli jste se z textu nějakou novou informaci?

Výběr z možností , zodpovězeno 102 x, nezodpovězeno 0 x

Možnosti odpovědí	Responzí	Podíl
ano	48	47,1%
ne	54	52,9%

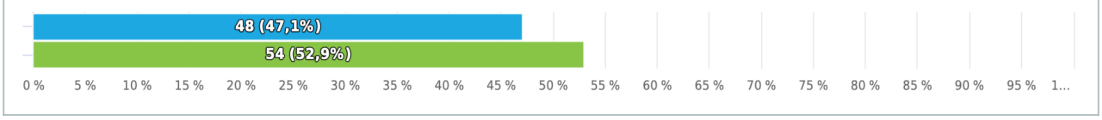

Zdroj: vlastní výzkum

Jak již bylo uvedeno výše, desátá otázka byla otevřená a určená výhradně respondentům, kteří na otázku č. 9 odpověděli kladně. Úkolem této otázky bylo zjistit, zda respondenti zařadí propagandistické prvky této literatury do kategorie „nových informací“ nebo tyto prvky pojmou jako dogma. Z tohoto hlediska bylo velice znepokojivé, v jakém poměru se zde objevovaly propagandistické prvky (např. „že bílé slepice více nesou“ nebo „že bílé slepice nesou družstevní vajíčka“) s prostou neznalostí tehdejší společnosti (např. „Že bylo vejce ještě teplé.“).

Zde byly odpovědi již hodně rozdílné (kompletní přehled odpovědí je k dispozici níže), avšak nejčastější odpovědí, a to s reakcí 8 respondentů byla fráze „že bílé slepice patří do čistého chovu“. Druhými nejčastějšími odpověďmi, a to s počtem 5 respondentů byla jednak fráze „že existuje slovo kukaň“, popř. pouze „kukaň“ se shodným počtem respondentů, a jednak se shodným počtem respondentů odpovědi podobného znění - „že tam jsou jen bílé slepice“. Poslední nejčastější odpovědí s počtem 3 respondentů, byla odpověď „družstevní“.

- (8x) že bílé slepice patří do čistého chovu
- (5x) že existuje slovo kukaň
- (5x) kukaň

- (5x) že tam jsou jen bílé slepice
- (4x) že bílé slepice více nesou
- (3x) družstevní
- (2) že bílé slepice nesou družstevní vajíčka
- (2x) že družstevní slepice nesou družstevní vajíčka
- (2x) že existuje čistý chov slepic
- (2) Že bylo vejce ještě teplé.
- že do čistého chovu patří jenom bílé slepice
- že existují družstevní slepice
- Že kuřata mají křehké maso.
- že v družstevním chovu jsou jen bílé slepice
- Nemůžeme si brát družstevní vajíčka.
- Nesmí se brát družstevní vajíčka.
- Zjistil jsem, že bílé slepice jsou z čistého chovu.
- Žádná, kromě pojmu kukaň.
- že bílé slepice lépe nesou

Jedenáctá otázka ve znění „Pokud pro vás žádná informace nebyla nová, uveďte alespoň jednu informaci/formulaci, která vám v textu přišla zvláštní.“ byla rovněž otevřená, avšak tentokrát určená pouze respondentům, kteří na otázku č. 9 odpověděli záporně. Zde naopak byl výskyt propagandistických prvků v úryvku více než žádoucí. Očekávalo se, že žáci dokáží rozpoznat tyto prvky a zařadit je do formulací, které jsou zvláštní, neobvyklé nebo až nesmyslné. Z tohoto hlediska považuji odpovědi za uspokojivé.

I zde se odpovědi vzhledem k charakteru otázky hodně různily. Níže je uveden přehled všech jednotlivých odpovědí. Nejčastěji, a to se 4 odpověďmi, se zde opět objevily pojmy „družstevní“ a „čistý chov“. Druhým nejčastějším pojmem byly pojmy „že kuřata mají křehké maso“; „že si Honzík nemohl vzít vajíčko“ a „že vajíčko bylo ještě teplé“, avšak pouze se 2 odpověďmi. Rovněž se 2 odpověďmi umístila fráze „jak poznáš, že je družstevní“. Nutno podotknout, že tato odpověď byla nejspíše z hlavy jednoho respondenta, avšak přepsána jiným respondentem, jelikož zbylé odpovědi se již co do obsahu značně lišily (viz graf č. 10).

- Bílé slepice hodně nesou. Kuřata mají křehké maso.
- (2x) čistý chov
- čistý chov, družstevní (vajíčka)
- čistý chov slepic
- „Doma dostaneš vajíčko naše a ...“ - spíše bych řekla „naše vajíčko“
- „Doma dostaneš vajíčko naše a tohle tady musí zůstat. To je vajíčko družstevní!“
- (4x) družstevní
- družstevní slepice
- Družstevní slepice nesou družstevní vejce a slepice u nás doma nesou vajíčka naše.
- „Hodně nám nesou a kuřata mají křehké maso.“
- (2x) jak poznáš, že je družstevní
- Kdákala silně a polekaně se rozhlížela. „Vidíš, Honzíku?“ řekla babička. „Právě snesla.“
- kukaň
- Přišlo mi zvláštní, že je rozdíl mezi družstevním a jejich domácím vajíčkem a že ho babička pozná.
- Vejce bylo ještě teplé.
- „Všechna vajíčka jsou stejná“ - ne každé je stejné, liší se v barvě, velikosti atd.
- (4x) žádná
- Že babička měla na všechno odpověď.
- že bílé slepice jsou z čistého chovu
- Že byli v drůbežárně. Neznám žádnou drůběžárnu.
- že existuje čistý chov slepic
- Že existují družstevní slepice.
- Že je vejce teplé.
- že kuřata mají křehké maso.
- Že kuřata mají křehké maso.
- Že se zrovna bavili o slepicích. Myslím si, že se v normálním životě určitě o slepicích bavit nebudou.
- Že si Honzík dal vajíčko do kapsy.

- Že si Honzík nemohl vzít vajíčko.
- Že si Honzík nemohl vzít vajíčko z kukaně.
- že vajíčko bylo ještě teplé
- Že vajíčko bylo ještě teplé.

Dvanáctá otázka byla poslední uzavřenou otázkou v dotazníku a zjišťovala, jaký počet žáků by po této knize z 50. let 20. století sáhl, pokud by si měl zvolit volnočasovou četbu. Otázka do dotazníku byla zařazena z důvodu prozkoumání atraktivity celého úryvku, jelikož tato kniha je stále zařazována do povinné četby na prvním stupni základní školy a bylo by vhodné, kdyby byla pro současné děti a mládež určitým způsobem nejen přínosná, ale i atraktivní.

Zde již můžeme zaznamenat opravdu vysoký počet záporných odpovědí, a to konkrétně 73,5 % respondentů. Pouze 27 respondentů, což činí 26,5 % dotazovaných, uvedlo, že by si tento text vybrali jako volnočasovou četbu.

12 Vybrali byste si tento text jako volnočasovou četbu?

Výběr z možností, zodpovězeno 102 x, nezodpovězeno 0 x

Možnosti odpovědí	Responzí	Podíl
ano	27	26,5%
ne	75	73,5%

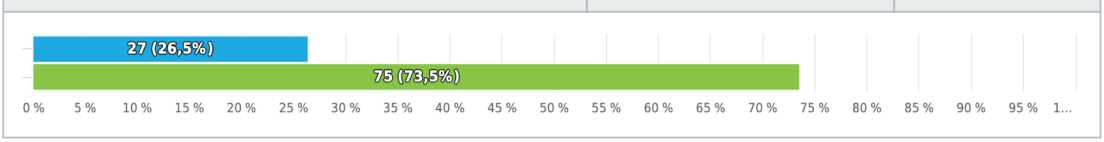

Zdroj: vlastní výzkum

Třináctá a poslední otázka v dotazníku byla otevřená a zjišťovala, z jakého důvodu by si žáci vybrali nebo nevybrali tento text jako volnočasovou četbu. Zde bylo potvrzeno očekávání tazatele, jelikož nejčastější odpovědí stejného znění byly reakce, které komentovaly knihu jako „nezajímavou“, popř. jako „starý text“ či „pro mě nevhodný žánr“ s celkovým počtem 51 respondentů. Jako druhou nejčastěji uváděná reakce se zde

v různých obměnách objevovala odpověď stejného vyznění, a sice „čtení mě nebaví“; „nebaví mě číst“ nebo „nejsem čtenář“ s celkovým počtem 18 respondentů.

Podrobný abecedně seřazený seznam odpovědí viz níže.

- Ano, protože mi to přijde zajímavé.
- Byla hezká a docela zajímavá. Hezky se mi četla.
- bylo to zajímavé
- Bylo to zajímavé.
- Četli jsme ji na prvním stupni základní školy.
- Čtení mě nebaví.
- Je to kniha, kterou mi často četla babička, když jsem se nudila a mám na ni hezké vzpomínky.
- Je to milá knížka, nevadilo by mi přečíst si ji znovu.
- Je to nudné, nechápe to hodně lidí.
- Je to pro mladší věkovou kategorii.
- Je to starý text.
- Je to starý text, asi tak pro první třídu. Když jsem byla malá, tak jsem ji četla, ale teď už bych si ji určitě nepřečetla.
- je to zajímavé
- Knížka je pro menší děti.
- Knížku jsem už četl a rád bych si ji přečetl ještě jednou.
- Líbilo se mi to.
- Líbil se mi styl, jakým to bylo napsané.
- Líbí se mi.
- Mám raději zahraniční knížky.
- Mám rád jiný druh knížek.
- Mám rád jiný žánr.
- mám rád knihy jako horor/sci-fi/akční
- (2x) Mám radši novější knížky.
- Mám rád výbuchy a akci.
- Moc mě to nebavilo.

- Moc nemusím takovéhle příběhy, raději čtu anglicky.
- (2x) nebavilo by mě to
- Nebavilo by mě to.
- (3x) Nebavilo mě to.
- (4x) Nebaví mě číst.
- Nebaví mě téma knížky. Mám raději jiná témata.
- Nebaví mě to číst.
- Nebylo to zajímavé.
- (2x) Nečtu.
- (4x) Nejsem čtenář.
- nejsem vášnivý čtenář
- Nelíbí se mi. Mám ráda romány a vážně nechci číst takhle starý text.
- Nelíbí se mi obsah knihy.
- Nemám ráda čtení.
- Nemám rád čtení.
- Není to četba pro mě.
- Není to můj oblíbený žánr.
- Není to můj styl.
- (2x) Není to můj žánr.
- Není to těžké na přečtení.
- Nepřišla mi moc dobrá.
- Nepřišlo mi to moc zajímavé.
- (2x) Nepřišlo mi to zajímavé.
- (2x) Nerada čtu.
- Nerada čtu české knížky, nebaví mě, protože jsou hodně podobné a pokaždé musí mít dobrý konec. Děti se musí naučit, že ne všechno dopadne dobře.
- (5x) Nerad čtu.
- Nevybrala bych si, protože mám ráda jiné knížky.
- Nevybrala, protože mám radši novější a zajímavější knížky.
- Nezaujal mě děj.
- pro mě to není nějak zajímavé
- Protože je to lehké čtení.

- protože je to pro menší děti
- Protože je to starý text.
- Protože je to starý text a nebavilo by mě to.
- protože je to zábavná knížka
- Protože je to zajímavé
- Protože jsem ji už četla.
- Protože jsem ji už četla a vybrala bych si něco víc moderního.
- protože mě čtení baví
- Protože se dobře čte a je to psáno novější češtinou.
- Protože se tam nic moc neděje, vypadá to nudně.
- Protože to není můj typ knihy.
- Příběh jsem už četla jako malá, moc se mi knížka líbila a klidně bych si knížku přečetla i teď ve 13 letech.
- Přijde mi to nezajímavé.
- (2x) Přišlo mi to zajímavé.
- Ráda čtu.
- Ráda čtu a tahle knížka vypadá zajímavě.
- Tenhle typ knížek mě moc nezajímá.
- Text mi nepřišel zajímavý.
- Text mi přijde pěkný.
- Text se mi nelíbil.
- Tu knížku už jsem četla jako povinnou četbu ve škole a moc mě to nebavilo.
- Už jsem ji jednou četl.
- Už jsem to četla a kniha byla zajímavá, klidně bych to četla znovu.
- Už jsme to četli a bylo to nudné.
- Ve svém volném čase nečtu.
- Vybrala bych si jiný žánr.
- Vybrala, protože je takový... roztomilý. Člověk se u toho i zasměje.

7.3. Reflexe dotazníkového šetření

Ze sesbíraných dat lze tedy potvrdit první hypotézu, a sice že existuje statisticky významný negativní vztah mezi stářím textu a porozuměním daného textu současnými žáky. Většina respondentů dle zjevných odpovědí na otázku č. 12 a dílčích odpovědí na otázku č. 13 uvádějí, že text je pro ně nezajímavý, málo akční a příliš zastaralý na to, aby pro ně byl jakýmkoliv způsobem zajímavý. Z těchto důvodů by si jej nezvolili jako volnočasovou četbu a ztrácí pro ně svou funkčnost.

Je tedy možné předpokládat, že texty z 50. let 20. století již neplní didaktickou funkci pro současné děti a mládež, jelikož se zde autoři aplikovanou slovní zásobou, která je daná dobou vzniku díla, natolik vzdálili současné mládeži, že již není možné těmito knihami současné mladé čtenáře zaujmout. Pro čtenáře se texty stávají méně srozumitelnými, situace zde popisované jim již nejsou vlastní a tím tyto knihy ztrácí svou funkčnost. Na tuto skutečnost upozorňuji především z důvodu, že konkrétní kniha Bohumila Říhy *Honzíkova cesta* je stále zařazována mezi povinnou četbu na prvním stupni základní školy, avšak na základě odpovědí dotazovaným respondentů se domnívám, že jim tato publikace již nemá co nabídnout.

Rovněž tímto výzkumem lze potvrdit druhou hypotézu, která říká, že existuje rozdíl mezi literaturou publikovanou v 50. letech 20. století a současnou literaturou pro mládež. Literatura 50. let 20. století je natolik ovlivněná propagandou vládnoucí politické strany, jež se odráží v tématech a slovní zásobě děl z této doby, že je pro současnou mládež nejen hůře pochopitelná, ale zároveň jí již není žádným přínosem. Co se tématu a slovní zásoby týče, je mezi literaturou 50. let 20. století a současnou literaturou pro mládež znatelný propastný rozdíl, který těmto dílům ubírá jak na přínosu dětským čtenářům, tak na atraktivitě jednotlivých texů.

8. Závěr

Z teoretické části, ve které jsou představeny charakteristické rysy literatury pro děti a mládež v 50. letech 20. století, jasně vyplývá, že literatura pro děti byla často používána k propagaci komunistických ideálů a socialistických hodnot. Díla zdůrazňovala kolektivismus, práci pro společný prospěch a kritiku buržoazního individualismu. V literatuře pro děti a mládež byli často vyobrazováni hrdinové, kteří bojovali za spravedlnost a komunistické ideály. Tyto postavy byly často modely pro mladé čtenáře, ukazující jim, jak se chovat v souladu s režimem. Literatura se zaměřovala na realistické zobrazení života dětí v socialistické společnosti. Důraz byl kladen na prosté a pracující rodiny, aby se ukázala jejich pozitivní role v budování nové společnosti.

Všechny tyto aspekty byly brány v úvahu při výběru textu pro praktickou část diplomové práce. Knihou, ze které pocházel ilustrační text užitý v dotazníku, byla zvolena publikace *Honzíkova cesta*, a to konkrétně vydání z roku 1954 ve Státním nakladatelstvím dětské knihy. Bohumil Říha, autor této knihy, zaujímal významnou roli v oblasti dětské literatury a v literárních institucích. Za přelomový okamžik totiž bývá považováno zřízení Státního nakladatelství dětské knihy v roce 1949, který od roku 1955 vedl Bohumil Říha a které mělo za úkol zajistit vydávání téměř veškeré dětské literatury a zabránit vydávání knih, které nebyly vhodné pro novou generaci.[74]

Na základě úryvku ze čtvrté kapitoly knihy *Honzíkova cesta* s názvem Družstevní vajíčko byl sestaven dotazník, který byl následně rozdán 102 žákům 6.-7. ročníku základní školy v Trutnově. Otázky v dotazníku byly zaměřené, jak na estetický dojem úryvku, tak na porozumění jednotlivých aspektů textu a jeho atraktivitu pro respondenty.

Ze sesbíraných dat bylo možné potvrdit obě předem dané hypotézy. Bylo potvrzeno, že existuje statisticky významný negativní vztah mezi stářím textu a porozuměním danému textu současnými žáky. Důležité bylo také nicméně zjistit, zda jsou současní žáci schopni rozpoznat propagandistické prvky v dobové literatuře. Z toho důvodu následovaly po otázce č. 9 dva typy otázek. První z nich ve znění „Jaká informace v textu pro vás byla nová?“ byla určená výhradně respondentům, kteří na otázku č. 9 odpověděli kladně, druhá z nich ve znění „Pokud pro vás žádná informace nebyla nová, uveďte alespoň jednu

[74] Janáčková, 1999.

informaci/formulaci, která vám v textu přišla zvláštní," určená pouze respondentům, kteří na otázku č. 9 odpověděli záporně.

Zde však vyvstal zásadní problém. Respondenti v podobě žáků 6.-7. ročníku základní školy měli častý problém s rozlišením „nové informace" a „zvláštní formulace", u nichž se očekávalo, že zazní právě výše zmíněné propagandistické prvky. Často informace obsažené v textu (např. „do čistého chovu patří jen bílé slepice"), brali jako novou informaci, čistý fakt, a nenapadlo je přemýšlet nad tím, zda právě tato informace není zvláštní a nepřirozenou formulací v textu.

Z tohoto důvodu se domnívám, že předkládat tento text ještě mladším dětem, než jakými byli respondenti, není přínosné. Děti a mládež si totiž prvek propagandy tehdejšího režimu mohou zafixovat jako novou informaci a čistý fakt a následně jim bude dlouhou dobu trvat, než si osvojí kritické myšlení a tyto dvě skutečnosti od sebe dokáží rozlišit.

Na tomto aspektu výzkumu by se dal postavit zcela nový přístup k literatuře pro děti v 50. letech 20. století v současném školství. Nejprve by bylo nejdůležitější vybrat knihy z tohoto období, které mají vhodnou úroveň jazyka a obsahu pro věkovou skupinu těchto žáků. Jako druhý krok by mělo následovat představení historického kontextu žákům, včetně politických událostí a společenských změn. Důležitá by rovněž měla být pomoc jim porozumět, jak tyto události ovlivnily literaturu pro děti a proč je důležité se s ní seznámit.

Následně je dle mého názoru nejdůležitější, vytvořit prostor pro diskuzi o tématu, postavách a poselstvích knih z tohoto období; pronikat se žáky k analýze textů a kritickému myšlení o tom, jak se literatura pro děti měnila a jak odrážela dobové společenské a politické kontexty.

Poté by jistě bylo vhodné porovnat literaturu pro děti z 50. let s moderními dětskými knihami a diskutovat o tom, jak se změnila témata, postavy a styl psaní. Pokusila bych se se žáky najít paralely mezi literaturou minulosti a současnosti a diskutovat s nimi o tom, co se změnilo a co zůstalo stejné.

V rámci interaktivního vyučování bych doporučila podnikat se žáky psaní vlastních literárních děl inspirovaných tématy a stylem literatury z 50. let 20. století. Tímto způsobem mohou lépe porozumět procesu tvorby literatury a uvědomit si vliv minulosti na současnou tvorbu.

Z hlediska dalšího bádání v oblastech literatury z těchto období bych rozhodně doporučila zaměření na současnou mládež a na způsob, jakým tato literatura na současnou mládež působí. Prvním krokem by jistě byly základy kritického myšlení, ale zároveň je důležité prozkoumat, jakým způsobem je toho současná mládež schopna, a před čtením a prací s tímto typem literatury bych doporučila žákům představit alespoň základní literárně-historický kontext, aby se předešlo situacím, ve kterých současní dětští čtenáři budou propagandistické prvky pokládat za nezvratitelná fakta.

může poskytnout mnoho podnětů pro další práci s literaturou pro děti z 50. let 20. století. Obzvlášť důležité může být propojení této literatury pro děti s jinými předměty, jakými jsou například dějepis, společenské vědy nebo umění. Tato interdisciplinarita může posílit porozumění historického kontextu a širšího vlivu literatury na společnost.

9. Seznam pramenů a literatury

ČAPEK, Karel. Marsyas čili Na okraj literatury [online]. 2. opravené vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2018 [cit. 2021-10-08]. ISBN 978-80-7532-978-3. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/34/55/20/marsyas.pdf

ČEŇKOVÁ, Jana. Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-736-7095-X.

ČERNOUŠEK, Michal. Děti a svět pohádek: kouzlo vyprávěného slova. 2. vyd. Praha: Portál, 2019. ISBN 978-80-262-1434-2.

ČERVENKA, Jan. O pohádkách: Stati a články. 1. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960.

DEJMALOVÁ, Kateřina. Literatura pro děti a mládež jako pole sporu.: kritický čtrnáctideník [online]. Praha: A2 o. p. s., 2006, 2(26) [cit. 2023-11-06]. Dostupné z: https://www.advojka.cz/archiv/2006/26/literatura-pro-deti-a-mladez-jako-pole-sporu

DEJMALOVÁ, Kateřina. Literatura pro děti a mládež jako pole sporu: kritický čtrnáctideník [online]. Praha: A2 o. p. s., 2006, 2(26) [cit. 2021-11-06]. Dostupné z: https://www.advojka.cz/archiv/2006/26/literatura-pro-deti-a-mladez-jako-pole-sporu

FENCL, Ivo. Kája Mařík. Podivuhodný příběh autorky i knížky Marie Wágnerové-Černé alias Felix Háj. Čítárny [online]. Praha, 2016, 20 [cit. 2021-10-21]. Dostupné z: https://www.citarny.cz/knihy-lide/o-knihach-a- lidech/spisovatele-a-detske-knihy/kaja-marik-felix-haj-marie-cerna

FIDELIUS, Petr. Řeč komunistické moci: nové, rozšířené vydání. Druhé, rozšířené vydání. Praha: Triáda, 2016. Paprsek (Triáda). ISBN 978-80-7474-176-0.

FLORES, Marcello. Komunismus. Český Těšín: KMa, 2008. ISBN 978-80-7309-388-4.

FRANZ, Marie-Louise von. Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie. Vydání čtvrté. Praha: Portál, 2015. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0863-1.

FREY, Jaroslav. Boj o pohádku. 1. Praha: Život a práce, 1942.

GEBHARTOVÁ, Vladimíra. Literatura pro děti. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. ISBN 14-283-89.

HALADA, Jan. Encyklopedie českých nakladatelství 1949-2006. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3.

HALADA, Jan. Albatros: 70 let na křídlech dětské literatury. V Praze: Albatros, 2019. ISBN 978-80-00-05474-2.

HOLEJŠOVSKÁ-GENČIOVÁ, Miroslava. Literatura pro děti a mládež (ve srovnávacím žánrovém pohledu). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).

CHALOUPKA, Otakar. Od Mateřídoušky k Pionýru. Zlatý máj: Kritická revue umělecké tvorby pro mládež. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1960, 4(7-8), 295-299.

CHALOUPKA, Otakar a Vladimír NEZKUSIL. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I. Praha: Albatros, 1973. ISBN 13-741-73.

CHALOUPKA, Otakar a Vladimír NEZKUSIL. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II. Praha: Albatros, 1976. ISBN 13-787-76.

CHALOUPKA, Otakar a Vladimír NEZKUSIL. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III. Praha: Albatros, 1979. ISBN 13-844-79.

CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. Kontury české literatury pro děti a mládež: (od začátku 19. století po současnost). 2. vyd. Praha: Albatros, 1984. ISBN 13-786-84.

CHRÁSKA M., 2007: Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

JANOUŠEK, Pavel, ed. Dějiny české literatury I.: I. díl: 1945–1948 [online]. Praha: Academia, 2007 [cit. 2022-02-06]. ISBN 978-80-200-1527-3. Dostupné z: https://service.ucl.cas.cz/edicee/dejiny/dejiny-ceske-literatury-1945-1989/214-dejinyceske-literatury-1945-1989-i-dil

JANOUŠEK, Pavel. Dějiny české literatury 1945–1989: II. 1948–1958 [online]. Praha: Academia, 2007 [cit. 2021-10-08]. ISBN 978-80-200-1528-0. Dostupné z: https://www.ucl.cas.cz/edicee/images/data/dejiny/dcl_1945-1989/II/dejiny_II_celek.pdf

KNAPÍK, Jiří. Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948-1953: biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů-. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-727-7093-4.

KNAPÍK, Jiří. Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-727-7212-0.

KNAPÍK, Jiří. V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-727-7316-X.

KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. Mezi pionýrským šátkem a mopedem: děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948-1970. Praha: Academia, 2018. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2890-7.

KREISLOVÁ, Antonie. Úvod do studia literatury pro děti a mládež. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta, 1983.

KUSÁK, Alexej. Kultura a politika v Československu 1945-1956. Praha: Torst, 1998. Malá řada kritického myšlení. ISBN 80-721-5055-3.

LEHÁR, Jan. Česká literatura od počátků k dnešku. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie. ISBN 978-80-7106-963-8.

LOTKO, Edvard. Srovnávací a bohemistické studie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. ISBN 978-80-244-2201-5.

MACURA, Vladimír a Karel SCHMARC, ed., Petr ŠÁMAL. Šťastný věk: a jiné studie o socialistické kultuře. V tomto uspořádání vyd. 1. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1669-0.

MAJEROVÁ, Marie. Literatura pro mládež a děti – důležitý prostředek socialistické výchovy nových pokolení: referát na 2. Sjezdu čs. Spisovatelů – duben 1956. Rudé právo. Praha: Ústřední orgán Komunistické strany Československa, 1956, 36(114), 3.

MELICHAR, Dominik. Století českého čtení 6: Tuhá léta padesátá. Host [online]. Brno: Spolek přátel vydávání časopisu Host, 2020, 1-8 [cit. 2021-11-14]. ISSN 2336-2944. Dostupné z: http://www.h7o.cz/stoleti-ceskeho-cteni-6-tuha-leta-padesata/

MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. Encyklopedie literárních žánrů. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-718-5669-X.

Nástup - 30 let české prózy. 1. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 7-9. ISBN 22-049-75.

NOVÁKOVÁ, Luisa. Několik poznámek k starším i současným pohledům na pohádku. Česká literatura. Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, 2001, 49(2), 206-214. ISSN 0009-0468.

PETRÁČEK, Zbyněk. „Postmoderní Honzík v postdružstevním světě. I dnes jsou spisovatelé ochotni převyprávět svá díla“, Respekt 17, 1996, č. 20, s. 2.

POSLEDNÍ, Petr. Knihy bez záruky: čtenářská autobiografie. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. ISBN 978-80-7465-179-3.

PROPP, Vladimir Jakovlevič. Morfologie pohádky a jiné studie: se studií Clauda Lévi-Strausse. Praha: Ústav pro českou literaturu ČSAV, 1970.

RATAJ, Jan a Přemysl HOUDA. Československo v proměnách komunistického režimu. V Praze: Oeconomica, 2010. ISBN 978-802-4516-967.

REICHEL J., 2009: Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. Praha: Grada, 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.

REIMAN, Michal, Bohuslav LITERA, Karel SVOBODA a Daniela KOLENOVSKÁ. Zrod velmoci: dějiny Sovětského svazu 1917-1945. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2266-8.

RICHTER, Karel, Roman CÍLEK a Jiří BÍLEK. Cesty k moci: 1917, 1933, 1948. Praha: Themis, 2005. ISBN 80-731-2040-2.

RICHTER, Luděk. Pohádka a divadlo. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004. ISBN 80-902-9752-8.

ROSOVÁ, M. Úvod do studia literatury pro děti a mládež. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002, 2003.

TOMAN, J. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1990.

RYCHLÍK, Jan. Československo v období socialismu: 1945-1989. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

RYŠKA, Pavel. Pro malé občánky. Československá vizuální kultura [online]. Brno: FAVU VUT, 1-10 [cit. 2022-01-24]. Dostupné z: http://www.padesatky.info/138-pro-male-obcanky

RYŠKA, Pavel. Jak stát likvidoval kýč a postaral se o umělce. Československá vizuální kultura [online]. Brno: FAVU VUT, 1-4 [cit. 2021-10-28]. Dostupné z: padesatky.ffa.vutbr.cz/1947-1948/137-jak-stat-likvidoval-kyc-a-postaral-se-o-umelce

RYŠKA, Pavel. Jednotný systém periodik pro děti a mládež. Československá vizuální kultura [online]. Brno: FAVU VUT, 1-20 [cit. 2022-01-23]. Dostupné z: http://www.padesatky.info/1947-1948/139-jednotny-system-periodik-pro-deti-a-mladez

ŘÍHA, Bohumil. Nezvalův příklad. Zlatý máj: Kritická revue umělecké tvorby pro mládež. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1956, 1(1).

SEGI LUKAVSKÁ, Jana, ed. Dítěti vstříc: Teorie literatury pro děti a mládež. Brno – Praha: Host, AV ČR, 2018. ISBN 978-80-7577-413-2.

SEKERA, Jaroslav. K problému tendenčnosti v socialistické literatuře. Česká literatura. Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, 1984, 4(32), 289-308.

ŠMAHEROVSKÝ, Karel. Umělecký text jako prostředek při výchově žáků k socialistickému vlastenectví a proletářskému internacionalismu. Komenský. Brno, 1958.

STEHLÍKOVÁ, Blanka. Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež. Praha: Albatros, 1984. ISBN 13-782-84.

STEHLÍKOVÁ, Blanka. Od seriálu k autorské dětské knížce. In: SEKORA, Ondřej, J.,

STEHLÍKOVÁ, Blanka, VAŘEJKOVÁ, Věra. Ondřej Sekora / práce všeho druhu: osobnost a dílo. 1. vyd. Praha: Práh, 2003, s. 59–163. ISBN 80-7252-085-7.

STEJSKAL, Václav. Moderní česká literatura pro děti. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. Knižnice teorie dětské literatury.

ŠUBRTOVÁ, Milena. Albatros. Slovník české literatury po roce 1945 [online]. Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, 2013 [cit. 2021-10-10]. Dostupné z: http://www.slovnikceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1664&hl=sndk+

ŠUBRTOVÁ, Milena a Miroslav CHOCHOLATÝ. Slovník autorů literatury pro děti a mládež: Čeští spisovatelé. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-506-4.

SKUTIL M., BARTOŠOVÁ I., FABEROVÁ M., HAVIGER J., HAVIGEROVÁ J. M., CHRÁSKA M., JUKLOVÁ K., KŘOVÁČKOVÁ B., MANĚNOVÁ M., PRŮCHA J., ZIKL P. a ŽUMÁROVÁ, 2011: Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství. Praha: Portál, 254 s. ISBN 978-80-7367-778-7.

SVOZIL, Bohumil. Česká literatura ve zkratce: období od 9. století po konec 20. století. Praha: Brána, 2013. ISBN 978-80-7243-650-7.

TILLE, Václav. O lidových pohádkách. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966.

TOMAN, Jaroslav. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury. České Budějovice: Jihočeská univerzita Pedagogická fakulta, 1992. ISBN 80-7040-055-2.

ÚHOR, roč. 1913.

URBANOVÁ, Svatava. Děti a literatura: (antologie textů literatury pro děti a mládež). Ostrava: Ostravská univerzita, 1996. ISBN 80-704-2460-5.

VAŘEJKOVÁ, Věra. Česká autorská pohádka. Brno: CERM, 1998. ITEM. ISBN 80-720-4092-8.

WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014 [online]. Praha: Academia, 2015 [cit. 2022-02-16]. ISBN 978-80-200-2491-6. Dostupné z: https://service.ucl.cas.cz/edicee/dejiny/v-obecnem-zajmu/244-v-obecnem-zajmucenzura-a-socialni-regulace-literatury-v-moderni-ceske-kulture-1749-2014-sv-ii

ZEJDA, Radovan. Byl básníkem! Život a dílo Jana Zahradníčka. Sursum 2004, ISBN 80-7323-077-1.

10. Přílohy

10.1. Úvod dotazníku

Literatura pro děti a mládež byla po většinu 20. století ovlivňována politickým režimem. Literatura nejen pro děti sloužila především jako nástroj pro politický systém, do kterého bylo možné vtisknout spoustu principiálních prvků. Jakým způsobem rozuměly děti a mládež prvkům v této literatuře v 50. letech 20. století již nejspíš není možné výzkumem prokázat, a proto je tento výzkum zaměřen na mládež současnou.

Třemi hlavními cíli tohoto systematického přehledu tedy jsou – zjistit, jaké principiální prvky se opakují v literatuře pro děti v 50. letech 20. století, zjistit, jak tyto literární texty působí na současnou mládež a v neposlední řadě zjistit, jak jsou žáci ZŠ v současné době schopni porozumět starším textům.

Na základě těchto cílů byly formulovány následující ***výzkumné otázky****:*

Otázka 1: Jaké principiální prvky se opakují v literatuře pro děti v 50. letech 20. století?

Otázka 2: Jak na současné žáky působí starší literatura?

Otázka 3: Jak žáci v současné době rozumí jednotlivým prvkům této literatury?

Hlavními ***dvěma hypotézami****, které by tato diplomová práce měla potvrdit či vyvrátit, jsou:*

Hypotéza 1: Existuje statisticky významný negativní vztah mezi stářím textu a porozuměním danému textu současnými žáky.

Hypotéza 2: Existuje rozdíl mezi literaturou publikovanou v 50. letech 20. století a současnou literaturou pro mládež.

Výzkumný vzorek: 6.-7. ročník ZŠ (přibližně 100 respondentů)

Forma výzkumu: dotazník

10.2. Dotazník

Přečti si následující úryvek z knihy Honzíkova cesta a zodpověz následující otázky.

Volala ho babička, aby s ní šel do drůbežárny. Honzík tedy šel a Punťa se hrnul za ním.

„Tady je hezky," radoval se Honzík. „A babi?"

„Co chceš?"

„Proč jsou tu jenom bílé slepice?"

„To je čistý chov," odpověděla babička. „Hodně nám nesou a kuřata mají křehké maso."

Z jedné kukaně vylétla slepice. Kdákala silně a polekaně se rozhlížela.

„Vidíš, Honzíku?" řekla babička. „Právě snesla."

„Je tu vajíčko!" křičel Honzík. „Já si je doma sním!"

Honzík si dal vajíčko do kapsy. Bylo ještě teplé.

„Honzíku, to nesmíš!" řekla přísně babička. „Doma dostaneš vajíčko naše a tohle tady musí zůstat. To je vajíčko družstevní!"

„A babi," ptal se Honzík, „jak poznáš, že je družstevní? Vždyť všechna vajíčka jsou stejná."

„Ale ty jeden!" smála se babička. „Družstevní slepice nesou družstevní vejce a slepice u nás doma nesou vajíčka naše."

„Aha," řekl Honzík a dal vajíčko zpátky do kukaně.

1. Líbil se vám tento úryvek?
    a. ano
    b. ne
2. Setkali jste se s tímto textem již někdy dříve?
    a. ano
    b. ne

3. Obsahuje text nějaké zvláštnosti, kterým nerozumíš?
    a. ano
    b. ne
4. Pokud jsi na předchozí otázku odpověděl „ano“, uveď alespoň jednu zvláštnost, které nerozumíš:

5. Rozumíte slovu „družstevní“?
    a. ano
    b. ne
6. Která definice podle vás nejlépe vystihuje pojem „družstevní“?
    a. označení předmětu, který si nesmí vzít kdokoliv
    b. označení pro předmět, která patří určitému spolku, jehož účelem je poskytovat členům v něm seskupeným určité výhody
    c. označení pro předmět, který pochází ze vzácného zdroje a nesmí být odcizen
7. Rozumíte slovu „kukaň“?
    a. ano
    b. ne
8. Víte, jak taková kukaň vypadá?
    a. ano
    b. ne
9. Dozvěděli jste se z textu nějakou novou informaci?
    a. ano
    b. ne
10. Jaká informace v textu pro vás byla nová?

11. Pokud pro vás žádná informace nebyla nová, uveďte alespoň jednu informaci/formulaci, která vám v textu přišla zvláštní.

12. Vybrali byste si tento text jako volnočasovou četbu?
    a. ano
    b. ne
13. Pokud byste si tento text vybrali/nevybrali pro četbu ve svém volném čase, uveďte důvod: